

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

[ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ-ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΑ-ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΗ]

ΓΕΝΙΚΟΙ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΟΡΟΙ.

Δώσατε εις τήν παραγωγήν τὰ τρία αὐτῆς ὄργανα, γῆν, κεφάλαιον καὶ ἐργασίαν, καὶ περιμείνατε τὸ ἀποτέλεσμα. Θὰ ἰδῆτε ὅτι δὲν ὑπάρχουσι δύο τόποι παράγοντες τοὺς αὐτοὺς οἰκονομικοὺς καρπούς. Δὲν ἀρκεῖ ταυτότης εἰς τὴν ποσότητα καὶ τὴν ποιότητα τῶν ἐκτεθέντων παραγωγικῶν ὀργάνων ὑπάρχουσι γενικώτεροι τινες ἔροι, οἵτινες ἐπηρεάζουσι τὴν λειτουργίαν αὐτῶν καὶ κατασκευάζουσι τὸν νόμον τῆς παγκοσμίου ποικιλίας. Ἡ αὐτὴ ἔκτασις γῆς, ἡ αὐτὴ ποσότης κεφαλαίων, ὁ αὐτὸς ἀριθμὸς ἐργατῶν δύνανται νὰ χαρακτηρίζωσι δύο ἢ πλείονας ἐπικρατείας, χωρὶς νὰ καταρτίζωσι παρὰ ταύταις τὴν αὐτὴν οἰκονομικὴν δύναμιν.

Ἡ φυσικὴ, ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ κατάστασις τῶν κοινωνιῶν ἔχουσι ἐν ἑαυταῖς τὸ μυστήριον τῆς μαθηματικο-οικονομικῆς ταύτης παραφωνίας. Ἡ μαθηματικὴ θεωρία διδάσκει τὴν μεταξὺ τῶν παραγόντων καὶ παραγομένων ἀριθμῶν ἀκρίβειαν ἢ οἰκονομικὴ πρακτικὴ μαρτυρεῖ ἀδιαλείπτους παρεκκλίσεις ἐκ τῆς σταθερᾶς τῶν ὑπολογισμῶν γραμμῆς. Ἀλλαχοῦ μὲν ἐπηρεάζουσι τὸ ἔργον τῆς παραγωγῆς οἱ φυσικοὶ ὄροι, κατὰ τοὺς ὁποίους συντηροῦνται ἢ φθείρονται τὰ ὄργανα αὐτῆς· ἀλλαχοῦ δὲ ἐξασκοῦσι ἀγαθὴν ἢ κακὴν ἐπιρροὴν αἱ εἰδικαὶ καὶ διανοητικαὶ δυνάμεις, τὰς ὁποίας διαθέτει ὁ λαός· ἀλλαχοῦ δὲ ὑποβοηθοῦσιν ἢ παρεμποδίζουσι τὸ ἔργον τῆς παραγωγῆς αἱ πολιτικαὶ τῆς χώρας λειτουργίαι.

Ἐκ τῆς πρώτης ἐπόψεως ἐκτελοῦσι τὸν προορισμὸν τῶν οἰκιστῶν πληθυσμοὶ ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν φυσικῶν αἰτίων, ποικίλων καὶ τὰ μάλιστα δραστικῶν. Τί νὰ εἴπῃ τις περὶ τῆς κλιματολογικῆς ἐκείνης καταστάσεως, ἥτις ἐκνευρίζει ἢ ἐντείνει τὰς ἐργατικὰς κλίσεις τοῦ ἀνθρώπου; Καὶ ἐπὶ τῆς καλλιεργείας τῆς γῆς, ὁποῖαν ἐπιρροὴν δὲν ἀσκεῖ ἡ τοιαύτη ἢ τοιαύτη τοποθέτησις καὶ διασκευὴ τῶν διαφόρων τμημάτων τῆς; Ὅσον ἀφορᾷ ἰδιαιτέρως τὰ διάφορα εἶδη τῶν κεφαλαίων, τὰ ὁποῖα καθιστᾷ ἢ ἀποτετάμιευμένη ἐργασία καὶ σώζει τὸ ἱερόν τῆς ιδιοκτησίας δικαίωμα, ἢ ἐπιρροὴ τῶν φυσικῶν αἰτίων εἶναι οὐχ ἥττον αἰσθητὴ. Ὅσον πλείοτερον ἐνεργεῖ ἢ βοηθητικὴ ἢ καπαστρεπτικὴ δύναμις τῆς φύσεως ἐπ' αὐτῶν, τόσον ἡ χώρα περιβάλλεται πλείονας ὄρους οἰκονομικῆς παραγωγῆς ἢ στερεῖται τοιούτων.

Τριουτοτρόπως τὰ κτιστὰ κεφάλαια, εἰς παντὸς εἶδους οἰκοδομίας, ἀπὸ τῶν δημοσίων μέχρι τῶν βιομηχανικῶν καὶ τῶν οἰκιακῶν, καθόσον μεταβαίνομεν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον κατὰ τοσοῦτον ἀνακαλύπτομεν τὰς διαφορὰς τῆς υπάρξεως αὐτῶν. Ἐντὸς τῶν τροπικῶν κατατρώγονται τὰ λίθινα οἰκοδομήματα ὑπὸ τῆς θερμῆς ὑγρασίας, ὅπως τὰ ξύλα ἀλλαχοῦ ὑπὸ τοῦ σάρακος. Ἐπειτα ὁποῖα διαφορὰ μεταξὺ τόπων ὑποκειμένων εἰς σεισμους καὶ πλημμύρας, καὶ τόπων ξηρῶν καὶ στερεῶν! Χιλιάδες ἐτῶν παρέρχονται, καὶ οἰκοδομήματα τῆς σεβασμίας ἀρχαιότητος διατηροῦσι ἐν τῇ μεσημβρίᾳ τὴν γλυκεῖαν καὶ μελαγχολικὴν αὐτῶν λάμπιν, ἐνῶ βορειότερον ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ὠκεανοῦ ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν τὰ νεώτερα τῆς οἰκοδομικῆς ἐργα καταλαμβάνονται ὑπὸ σκωρίας. Τί δὲ νὰ εἴπῃ τις περὶ τῶν χωρῶν ἐκείνων, αἵτινες εἶναι ὑποχρεωμέναι νὰ ἀμύνωνται ἀδιακόπως κατὰ τῶν ἐξορμήσεων τῆς θαλάσσης ἢ τῶν ποταμῶν, δαπανῶσαι μέγα μέρος τοῦ εἰσοδήματός των εἰς προχώματα, διώρυγας καὶ εἰς ἀδιάλειπτον συντήρησιν αὐτῶν; Ἐν γένει ἡ φύσις ἔχει τι ἐν τῷ χρόνῳ μεταβλητικόν, τὸ ὁποῖον καταστρέφει τὰ παλαιὰ καὶ δημιουργεῖ τὰ νέα. Λάβετε ὑπ' ὄψιν τὰ διάφορα ἐπὶ τῶν ἐργαλείων καὶ μηχανῶν κε-

φάλαια· ὑπόκεινται εἰς τὸν φυσικὸν νόμον τῆς χειρότερεύσεως. Ἐὰν πλέοντα ἐντὸς τῶν θαλασσῶν δάση, τὰ δισεκατομμύρια αὐτὰ τῆς ἐν τῷ ἡμετέρῳ αἰῶνι ναυτιλίας, εἶναι προωρισμένα εἰς ἀδιάλειπτον καταστροφὴν. Ἐπομένως ὅσον χώρα τις, εἴτε ἐκ τῆς τοπολογικῆς σχέσεως τῆς εἴτε ἐκ τῆς τοιαύτης ἢ τοιαύτης οἰκονομικῆς παρασκευῆς τῆς, εἶναι μᾶλλον ἐκτεθειμένη εἰς τὴν τοιαύτην ἐπιρροὴν τῆς φύσεως, τόσον τροποποιοῦνται ὑπὸ ταύτης οἱ ὄροι τῆς οἰκονομικῆς παραγωγῆς τῆς.

Ἡ ἐργατικὴ δύναμις τῶν ἀνθρώπων, ἔργον οὔσα κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς φύσεως, ἀνήκει εἰς τὸ σύνολον τῶν ὄρων, τοὺς ὁποῖους προϋποθέτει ἢ οἰκονομικὴ παραγωγή, καὶ οἱ ὁποῖοι δὲν εἶναι καθ' ὅλας τὰς χώρας ἡ αὐτή. Ἡ ἡλικία καὶ ἡ μείζων ἐντασις τῆς ἐνεργοῦ περιόδου αὐτῆς ἀποτελοῦσιν ἰδιαιτέραν ἐκφρασίαν τοῦ αὐτοῦ φαινομένου· ποῦ ἡ νεότης διαρκεῖ πλείοτερον καὶ ποῦ τὸ γῆρας σπεύδει ταχύτερον, ἐννοεῖται δὲ ἀφ' ἑαυτῆς ἢ οἰκονομικῆ ἐντεῦθεν δι' ἕκαστον τόπον σημασία!

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐθνικὴν καὶ πνευματικὴν τῶν ἐθνῶν ἀνάπτυξιν, ἀποτελεῖ αὕτη σημαντικώτατον ὄρον τῆς οἰκονομικῆς ἐν γένει παραγωγῆς. Μεθ' ὅλην τὴν ἐπιρροὴν τοῦ κλίματος καὶ τῆς χώρας, ἔχει καὶ ὁ φυλετικὸς τῶν λαῶν ὀργανισμὸς κυριωτάτην ἀποστολὴν εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος. Ἐκ τοῦ συνόλου τῆς ἠθικῆς ἐντεῦθεν καὶ πνευματικῆς παρουσίας καταρτίζεται ὁ δραστικώτερος παράγων πάσης ἐπὶ τῆς γῆς πρὸδου. Λαὸς διεφθαρμένος θέλει εἶσθαι πάντοτε κακὸς τοῦ πλούτου ἀγωγός· ἢ μεγαλειτέρα λάμπις ἀρχαίας εὐδαιμονίας θέλει ὑποχωρήσει ἐνώπιον τῆς κακοδαιμονίας, ἥτις τὸν περιμένει, καὶ τὴν ὁποῖαν αὐτὸς διὰ τῶν ἀξανομένων ἐλαττωμάτων του λεληθότως προσκαλεῖ.

Ἡ περὶ δικαίου καὶ ἀδίκου ἐμφύτος γνώσις τῆς ἀνθρωπότητος δὲν εἶναι καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς καὶ τὰς χώρας εἰς τὴν αὐτὴν πάντοτε ἀνάπτυξιν. Ὅταν τὰ ὄρια τοῦ ὠφελίμου περιλαμβάνωνται ἐντὸς τῶν ὀρίων τοῦ δικαίου, ἡ ἀρμονία τῶν συμπερόντων ἀποτελεῖ σημαντικώτατον ἐν τῇ οἰκονομικῇ παραγωγῇ ὄρον. Ὅταν ὅμως βάσις τῆς κοινωνίας εἶναι ἡ ἀρπαγὴ

καὶ ἡ ἀπάτη, ὅταν ὁ ἰσχυρὸς δὲν εἶναι ἰσχυρὸς εἰμὴ ἵνα καταπιέσῃ τὸν ἀσθενῆ, τότε ἕκαστος περισυνάζει τὰς δυνάμεις του, καὶ περιορίζει τοὺς ἐπὶ τοῦ μέλλοντος ὑπολογισμούς του. Κοινωνία τοιαύτη δὲν δύναται νὰ εἶναι εἰμὴ καχεκτική· εἶναι προωρισμένη ἐκ τῶν προτέρων εἰς φθοράν.

Ἄφ' ἐτέρου ἡ ἀνατροφή τῶν νέων ἡλικιῶν, ἡ ἀποκατάστασις ὄλων τῶν ἐργαζομένων, ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἠθικῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ ζωῆς, καὶ ὅλα τὰ ἐντεῦθεν μορφούμενα ἐλατήρια τοῦ κράτους ὅπερ πρέπει ἕκαστος νὰ ἔχῃ ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ ὅπερ εἶναι τὸ σύνολον τῆς πρακτικῆς ιδέας περὶ ἀρετῆς, ἡ ἐγκράτεια ἤτοι ὑπὸ τὴν γενικωτάτην ἐννοιαν αὐτῆς, δίδουσι τοιαύτην διεύθυνσιν εἰς τὰς ψυχικὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ομάδων αὐτοῦ, μικρῶν ἢ μεγάλων, ὥστε δὲν ὑπολείπεται εἰμὴ ἡ καταστατική νὰ ἀπογράψῃ τὰς ἐν τῇ χώρᾳ συντελουμένας παντοειδεῖς προόδους· ἡ οἰκονομικὴ ἐντεῦθεν παραγωγή ἐπιτείνεται, ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ πάντοτε αὐστηρᾷ συνεπειᾷ ὅτι τὰ τελειότερα ὄργανα καὶ τελειότερους παράγουσι καρπούς. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ὁ ἀνθρώπος περιβάλλεται τὸν ἐπισημότερον χιτῶνα τῆς ἐπὶ γῆς δεδωμένης αὐτῷ ἐξακολουθήσεως τῆς δημιουργίας.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν πολιτικὴν σύνταξιν τῆς χώρας, ἀποτελεῖ αὕτη τὸν τρίτον ὅρον τῆς οἰκονομικῆς παραγωγῆς. Δουλικαὶ ψυχαὶ δουρικὰ καλοῦνται νὰ ἐκτελέσωσι ἔργα. Τὸ πνεῦμα τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς ἐλευθερίας δὲν εἶναι διὰ τοὺς ἀνοίγοντας τὰ βιβλία, ὡς οὔτε διὰ τοὺς μελανόνοντας τὸν λευκὸν τῆς ἀθωότητος χάρτην. Τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας ἀνορθοῖ τὸ φρόνημα ὄλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων, χειραγωγεῖ τοὺς μικροτέρους καὶ τοὺς μεγαλειτέρους διὰ τῆς αὐτῆς εὐλαβείας πρὸς τὴν ἔξοχον τοῦ ἀνθρωπισμοῦ φύσιν. Ἀνοίγει τὸν ὄριζοντα καὶ διαλευκαίνει τὰ σκοτεινὰ αὐτοῦ μέρη. Χειραφετεῖ τὴν ἐργασίαν καὶ ἀφίνει ἀπεριόριστον τὴν δημιουργικὴν δύναμιν. Ἐκ πόσων μαρτυριῶν διήλθεν ἡ ἀνθρωπότης, μέχρις οὗ ἀποκτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν ταύτην τῆς ἐνεργείας, ἣτις δὲν εἶναι μόνον πολιτικὴ εἶναι καὶ οἰκονομικὴ. Δὲν παρήλθεν ἔτι

ὀλόκληρος αἰὼν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἐστερεῖτο ἡ ἐργατικὴ κοινωνία τῆς ἐλευθερίας νὰ κατασκευάζῃ π. χ. τὰ ὑφάσματα τῆς κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῇ μέτρον καὶ ποιόν. Πόσαι καταχρήσεις ἀναλόγου εἶδους σώζονται ἔτι, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐθνῶν. Τί σημαίνει ἂν λεπτύνωνται καὶ ἂν καθίστανται ἐν τῇ ἀπειρίᾳ τῶν βιωτικῶν περιπτώσεων ἀφανεῖς εἰς τοὺς μὴ ἐξησηκημένους ὀφθαλμούς· ἀρκεῖ ὅτι τὰς αἰσθάνονται αἱ ἐσωτερικῶς πάσχουσαι καρδίαι.

Ἐπειτα καλῶς ὀργανισμένη πολιτεία, ἐξασφαλίζουσα τὴν ἰσχὺν τοῦ νόμου κατὰ πάντα καὶ ἐπὶ πάντων, καταρρίπτουσα τὰ προνόμια, εἰσάγουσα τὴν οἰκονομίαν εἰς τὰς δημοσίας δαπάνας καὶ προβιδάζουσα τὰς βαθμιαίας τοῦ κοινοῦ συμφέροντος τελειοποιήσεις, ἐξασκεῖ πάντοτε τὴν μεγαλειτέραν ἐπιρροὴν εἰς τὴν κατὰ μέρος καὶ συλλήβδην οἰκονομικὴν τοῦ ἔθνους παραγωγήν. Ὅταν ἡ πονηρία τῆς διοικήσεως ἀνοίγῃ τὰς πύλας τῆς πολιτείας εἰς τὴν κατάχρησιν καὶ τὴν διαφθοράν, ὅταν δὲν ἔχῃ ἄλλην ἀποστολήν εἰμὴ πῶς νὰ ἀναπτύσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν κηφήνων, ὡς ἐργασθῶσιν αἱ ἀνθρωπο-μέλισσαι τῆς ἐργατικῆς κοινωνίας ὅσον θέλουσιν, ἡ κυψέλη θὰ μένη πάντοτε κενή, θὰ φθίνη καὶ θὰ καταστρέφῃται.

Ἀνεπτύξαμεν ἐν τοῖς ἄνω, ὡς ἀπὸ τινος μεγαλογραφίας, τοὺς τρεῖς παράγοντας τῆς οἰκονομικῆς ἐν γένει παραγωγῆς. Ἡ ἱστορικὴ ἐμφάνισις των ἔχει πάντοτε ἰδανικόν τι, τὸ ὁποῖον ἡ ἀρμονία πάντοτε ἐπιζητεῖ καὶ ἡ πρακτικὴ πάντοτε συνδυάζει πρὸς τὰς συγκεκριμένας ἀνάγκας τῶν τόπων καὶ τῶν χρόνων. Οἱ μέσοι ὅροι εἰς ὅλας τὰς βιωτικὰς ὑποθέσεις εἶναι ὁ κατ' ἔξοχὴν κλῆρος τῆς ἀνθρωπότητος. Τὸ ἀπόλυτον ἐπιζητεῖται καὶ τὸ σχετικὸν ἐπιτυγχάνεται. Χαρὰ εἰς τὰ ἔθνη ἐκείνα, ἐν οἷς τὸ δεύτερον δὲν καταπατεῖται.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΤΙΝΕΣ ΠΕΡΙ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΚΑΙ ΦΟΡΟΛΟΓΙΑΣ
ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ.

(16. φυλ. 70 σελ. 433).

Ἡ αὐτὴ τοῦ ἐνετικοῦ ἐμπορίου ἀκμὴ παρατηρεῖται καὶ ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Κουμάνου, προξένου Ἀντωνίου Γιράρδη (1738). ἀπὸ τοῦ διαδόχου ἔμως τούτου Ἀναστασίου Μεσαλαῖ ἄρχεται ἡ γιγαντιαία ἐκείνη παρακμὴ, ἥτις ὡς μυστηριώδης προάγγελος σημειοῖ τὸν ἐπικείμενον πολιτικὸν θάνατον τῶν ἐμπορικῶν κρατῶν, τὰ ὅποια ἐξαλείφονται τῆς σκηνῆς τοῦ κόσμου ἀπαραλλάκτως ὡς ἡ ἐπὶ τῶν κυμάτων χαραττομένη σκιά τῶν πλοίων αὐτῶν.

Τὴν παρακμὴν ταύτην ἀποδίδουσιν οἱ Ἐνετοὶ πρόξενοι εἰς διαφόρους λόγους, τῶν ὁποίων κυριώτατοι θεωροῦνται οἱ τρεῖς οὗτοι πρῶτος, ὅτι οἱ Ἕλληνες πωληταὶ εὕρισκον συμφέρον νὰ πέμπωσι τὰ προϊόντα αὐτῶν εἰς ἄλλας τῆς Εὐρώπης ἀγοράς· δεύτερος, ὅτι μεθ' ὅλην τὴν ὁμολογουμένην ὑπεροχὴν τῶν προϊόντων τῆς ἐνετικῆς βιομηχανίας, ὁ τόπος ἀρκεῖται εἰς τὰ τῆς Τεργέστης ὡς οἰκονομικώτερα· καὶ τρίτος, ὅτι ἡ ἐνετικὴ σημαία δὲν δύναται νὰ συναγωνισθῇ πρὸς τὴν γιγαντιαίως ἀναπτυσσομένην ναυτιλίαν τοῦ Μεσολογγίου.

Ἄλλ' ὡς ἀκούσωμεν αὐτοὺς τοὺς προξένους περιγράφοντας τὸ ἐμπόριον, τοῦ ὁποίου αἱ Πάτραι ἦσαν καὶ τότε ὡς καὶ νῦν ἡ κεντρικωτέρα ἀποθήκη.

«Τὰ ἐν τῇ ἀγορᾷ ταύτῃ διαδεδομένα ἐμπορεύματα καὶ ἐξ αὐτῆς μεταδιδόμενα καὶ εἰς τὰς ἄλλας τοῦ Βασιλείου (Πελοποννήσου) καὶ τῆς συνημμένης Ρουμελίας πόλεις, εἶναι αἱ λεγόμεναι σκαρλατῖναι, ἥτοι τὰ ἐρυθροβαφῆ ὑφάσματα, τὰ διὰ ποικίλων χρωμάτων ζωγραφιστὰ ἀγγεῖα, τὰ λεγόμενα δαμασκέτα, ἥτοι αἱ χρυσοφεῖς τσόχαι καὶ ἄλλαι τοιαῦται ἀπλῶν φυσικῶν χρωμάτων προτιμῶνται τὰ παννία τῆς Γαλλίας, ἐν

ἐλλείψει ὅμως τούτων πωλοῦνται καὶ ἐνετικά, τὰ κατεργασμένα ἰδίως κατὰ μίμησιν τῶν Γαλλικῶν. Καθρέπται, πολυέλαιοι καὶ ἄλλα ὑελικὰ ἐξοδεύονται ἀρκετὰ, προτιμῶνται ὅμως τὰ κρύσταλλα τῆς Τεργέστης ἔνεκα τῆς μικρᾶς αὐτῶν τιμῆς διὰ τὴν αὐτὴν τῆς εὐθηνίας αἰτίαν προτιμᾶται τοῦ ἐνετικοῦ καὶ ὁ ἐκ τῆς πόλεως ταύτης προσερχόμενος καὶ εἰς ῥάβδους κατεργασμένος κηρὸς, ὡς καὶ ἡ γαλλικὴ σάκχαρις, ἀν' καὶ πάντες ἀνομοιολογοῦσι τὴν ὑπεροχὴν τῆς εἰς κώνους ἐνετικῆς σακχάρως.

«Ἐκ τῆς ξυλείας μόναι αἱ σανίδες ἐξοδεύονται, προτιμῶνται ὅμως τὰ σιδηρικά τῆς Τεργέστης ὡς εὐθηνότερα.

«Ἐξοδεύονται ἐπίσης εἰς τὰ μέρη ταῦτα σχοινία, καννάβιον, σκοῦφοι παντὸς εἶδους, λευκοὶ καὶ ἐρυθροὶ, κτένια ἐλεφάντινα, κοφίνια, χαλύβδινοι πυροβόλων σωλήνες ὡς καὶ ἔπλα Βριξιανὰ (Bressiane) οὐχὶ μεγάλων τιμῶν.

«Τὰ ἐμπορεύματα ταῦτα δὲν ἔρχονται κατ' εὐθείαν ἐξ Ἐνετίας, ἀλλὰ μετακομιζόμενα δι' ἐνετικῶν πλοίων εἰς Κέρκυραν παραλαμβάνονται ἐκεῖθεν ὑπὸ τῶν Μεσολογγιτικῶν πλοίων· ὁ λόγος τῆς ἐπὶ τῆς ξένης ταύτης σημαίας μεταφορᾶς κωλύει τὸ προξενεῖον νὰ ἐξακριβώσῃ τὸ ποσὸν τῆς εἰσαγωγῆς. (1)

«Ἐξ Ἐνετίας ἔρχονται ἐμπορεύματα παντὸς εἶδους, ἥτοι τσόχαι μετὰ ξωτὰ διαφόρων χρωμάτων καὶ ποιότητων, χρυσοῦφῆ ὑφάσματα, ἐρυθρὰ παννία, ὑελικὰ, σιδηρικά, ξυλεία, κασσίτερος, μόλυβδος, καννάβιον, χαρτίον, ἑλληνικὰ βιβλία, σάκχαρις καὶ ὀλίγα φάρμακα.

«Ἐκ τῶν παραδιδόμενων εἰς τὸ ἐκλαμπρότατον ὑπουργεῖον δηλωτικῶν δύναται νὰ προσδιορισθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπὸ ἐνετικὴν σημαίαν καταπλεόντων εἰς τὰ μέρη ταῦτα πλοίων· ἐγὼ ὅμως ἀδυνατῶ νὰ ἐξακριβώσω τὸ ποσὸν τοῦ ὑπὸ ξένας σημαίας διενεργουμένου ἐμπορίου, ὡς μὴ εἰδοποιηθεὶς ἐκ πᾶν προτέρων περὶ τούτου. Ἐν τούτοις καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος δύνα-

(1) Ἐκθεσις Ἀναστασίου Μεσαλαῖ, 4 Ὀκτωβρίου 1735.

μαι να βεβαιώσω ότι εις τούς λιμένας τούτους καταπλέουσιν Αὐτοκρατορικά (Αὐστριακὰ), Νεαπολιτικά, Σουηδικὰ, Δανικὰ, Ὀλλανδικὰ, Οὐγγρικά, πρὸ πάντων ἔμως Μεσολογγιτικὰ πλοῖα, πρὸς μεταφορὰν τῶν δι' ἐξαγωγὴν προωρισμένων ἐμπορευμάτων, ἤτοι σίτου, ἐλαίου, μετάξης, τυρίων, μαλλίων, κηροῦ καὶ ἄλλων μεταφερομένων ἰδίως εἰς Σινιγαλίαν, Νεάπολιν, Γένουαν καὶ Μασσαλίαν.

« Ἐκ Λιβόρνου ἔρχονται ἐνταῦθα Γαλλικὰ παννία, κασίτερος, καφές Ἀμερικανικός, σάκχαρις εἰς κώνους ἢ κόνιν, ἰνδικόν, τσόχαι, ἐρυθρόκοκκος (κρεμέζον), φάρμακα, πέπερι καὶ μόλυβδος,

« Τὸ κυριώτατον προϊόν τῆς Πελοποννήσου εἶναι τὰ κουκούλια τῆς μετάξης στελλόμενα κατὰ προτίμησιν εἰς Λιβόρνον.

« Γαλλικὰ καὶ Ἀγγλικὰ πλοῖα δὲν ἔρχονται ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τούς λιμένας τούτους ἔνεκα τοῦ ἐπικειμένου μεταξὺ τῶν δύο ἐθνῶν πολέμου.

« Δι' τιμαὶ τῶν ἐξαγομένων ἐμπορευμάτων δὲν μένουσιν ὀριστικά, ἀλλὰ μεταβάλλονται ἀναλόγως τῶν περιστάσεων, ἐπὶ τοῦ παρόντος δ' ἐπικρατοῦσιν αἱ ἐξῆς· ἡ μέταξα τοῦ Μιστρά ἀγοράζεται πρὸς γρόσια ⁽¹⁾ ἐννέα ἕως δέκα τὴν ὀκτῶν περιλαμβανουσαν τριάκοντα δύο χονδρὰς ἐνετικὰς οὐγγίας· ἡ μέταξα τῶν Καλαβρύτων ⁽²⁾ καὶ τῶν ἄλλων τῆς Πελοποννήσου μερῶν πωλεῖται πρὸς γρόσια ἑπτὰ μέχρι ὀκτῶ περιπου τὴν ὀκτῶν· ὁ κίτρινος κηρός τιμᾶται 52 μέχρι 53 παρά-

⁽¹⁾ Τὸ τότε γρόσιον ἰσοδυναμεῖ πρὸς δύο περίπου σημερινὰ φράγκα, ὃ δὲ παρὰς πρὸς πέντε τοῦ φράγκου ἑκατοστὰ. Ὁ Leake (1805) εὔρε τὸ γρόσιον ἰσοδυναμοῦν πρὸς 15 ἄγγλικὰς πέννας, ἢ φράγ. 1,80. Travels in the Morea I, σελ. 16.

⁽²⁾ Ἡ μέταξα ἀπετέλει τὸ κυριώτατον προϊόν τῶν Καλαβρύτων καὶ μέχρι τέλους τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος (Pouqueville voyage en Morée, Albanie etc Paris 1805, τόμ. I, σελ. 94).

δων ἢ ὀκτῶ· ὁ τυρός 33 ἕως 39 γρόσια ἢ χιλιάς, ⁽¹⁾ χονδρὸν βάρος τῆς Ἐνετίας, εἰς τὴν αὐτὴν δὲ τιμὴν πωλοῦνται καὶ τὰ μαλλία· τὸ κηκιδιον 12 ἕως 15 παράδες ἢ ὀκτῶ· τὸ ἐλαιον 9 ἕως 10 γρόσια ἢ ἐνετικὴ βαρέλλα· ὁ λινόσπορος 33 ἕως 42 παράδες ἢ βαρέλλα τῆς Ζακύνθου· τὰ βαλανίδια 8 ἕως 10 γρόσια ἢ χιλιάς, χονδρὸν βάρος τῆς Ἐνετίας· ὁ βάμβυξ 7 ἕως 9 παράδες ἢ χονδρὴ λίτρα· τὸ κατράμι 50 ἕως 55 παράδες τὸ καντάριον περιέχον 44 ὀκάδας. Ἡ σταφίς 27 ἕως 33 γρόσια ἢ χιλιάς, χονδρὸν βάρος· ὁ σίτος, ἀναλόγως τῆς ποιότητος αὐτοῦ, 40 ἕως 53 παράδες τὸ κοιλὸν περιέχον 22 ὀκάδας. Οἱ καπνοὶ 4 ἕως 8 παράδες ἢ ὀκτῶ· τ' ὀρύζιον 33 ἕως 36 παράδες ἑκάστη δεκάς ὀκάδων· αἱ ἐλαῖαι 2 ἕως 3 παράδες ἢ ὀκτῶ· τὰ ξυνά (Agume) δύο ἕως τρία γρόσια ἑκάστη χιλιάς λεμονίων.

« Τὸ προξενεῖον, λαμβάνον ὑπ' ὄψει τὰς φορτωτικὰς, εἰσπράττει ἐπὶ τῶν δι' ἐνετικῶν πλοίων ἐρχομένων φορτίων ἐν τοῖς ἑκατὸν, τὸ αὐτὸ δὲ πρᾶττει καὶ ἐπὶ τῶν ἐκ τῶν λιμένων τούτων ἐξαγομένων ἐμπορευμάτων, ἐκτὸς τῆς μετάξης, τῶν λινοσπόρων, τοῦ κηροῦ καὶ τῶν φαρμάκων, τὰ ὅποια πληρόνουσιν ὠρισμένον δικαίωμα ἐπὶ ἑκάστου σάκκου ἢ δέματος (collo)· οὕτως ἐν δέμα μετάξης, περιέχον 100 μέχρις 120 ὀκάδων, πληρόνει εἰς τὸ προξενεῖον δύο γρόσια, ὅταν ἔμως τὸ σύνολον τῆς μετάξης ταύτης φθάνη μέχρι 50 ἢ 60 ὀκάδων, τὸ δέμα τοῦτο πληρόνει ἐν μόνον γρόσιον· ἕκαστος σάκκος λινοσπόρου πληρόνει ἐν καὶ ἡμισυ γρόσιον· ἕκαστος σάκκος κηροῦ παράδες 50, ἕκαστος σάκκος κόμμεως ἐν γρόσιον, καὶ ἕκαστος σάκκος κηκιδίων 30 παράδες.

« Τοιοῦτον δικαιομάτων τιμολόγιον ἐφήρμοζον οἱ προκάτοχοί μου, ἐπὶ τῶν ὁποίων τὰ προσημειωθέντα δέματα μετεφέροντο διὰ λογαριασμὸν Ἐνετῶν ἢ ξένων ὑπηκόων ἐπὶ ἐνετικῶν πλοίων μέχρι Κερκύρας, ὅθεν διαμετεκομίζοντο εἰς Ἐνετίαν· ἀναπτυχθείσης ὁμῶς τῆς ναυτιλίας τοῦ Μεσολογγ-

⁽¹⁾ Πιθανῶς ἐννοεῖ χιλιάδα λιτρῶν ἐνετικῶν.

γίου, πάντες οἱ ἔμποροι προτιμῶσι τὰ πλοῖα ταῦτα, πόσον διὰ τὴν Ἑνετίαν ὅσον καὶ τὴν Κέρκυραν, ἀποκόψαντες οὕτω τοῦ προξενείου τούτου τὰ παλαιὰ αὐτοῦ δικαιώματα, ἐκτὸς ἂν ὀφορτωτῆς τοῦ Μεσολογγιτικοῦ πλοίου τύχη νὰ ἦναι Ἑνετὸς ὑπήκοος.

«Οἱ ἐνταῦθα ἐδρεύοντες πρόξενοι τῶν ἄλλων δυνάμεων εἰσπράττουσιν ἀφ' ἑκάστου δέματος μετάξης πέντε γρόσια, καὶ δύο τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν ἄλλων ἐμπορευμάτων, ἐξαιρουμένων τῶν γαλλικῶν παννίων, τὰ ὅποια πληρόνουσι καθ' ἑκάστον δέμα (μπάλλα) δώδεκα γρόσια.

«Ἐμπορικὰ καταστήματα Ἑνετῶν ὑπηκόων εἶναι ἐν συνόλῳ τρία, τοῦ Ἀθανασίου Τσίπια, τοῦ Φιλίππου Παπαφίλη, ἀνεψιοῦ τοῦ ἐν Ἑνετίᾳ Ἀναστασίου Βασίλη, καὶ τοῦ Δημητρίου Σκαρλάτου, ἀνεψιοῦ τοῦ ἐν Ἑνετίᾳ ἐμπορευομένου Σκαρλάτου Δημητρίου.

«Οἱ Φράγχοι ἔμποροι πληρόνουσι τελωνιακὸν δικαίωμα τρία τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ φορτίου, ἐνῶ οἱ Ὀθωμανοὶ ὑπήκοοι, φορτόνοντες τὰ Μεσολογγιτικὰ πλοῖα, πληρόνουσι τοιοῦτο δικαίωμα τέσσαρα τοῖς ἑκατὸν· ἐὰν ὅμως ὑπήκοος Ἑνετὸς φορτώσῃ Μεσολογγιτικὸν πλοῖον πληρόνει μόνον τὰ 3 %.

«Τὰ προσημειωθέντα ἐμπορεύματα ἐξ οἵουδήποτε Ἑνετικοῦ λιμένος προερχόμενα εἰσάγονται ἄνευ τῆς ἐλαχίστης δυσκολίας, διότι οἱ Τούρκοι οὐδένα ἔχουσι νόμον κωλύοντα τὴν εἰσχωγῆν ἐμπορεύματός τινος· οὕτω δ' ἐλευθέρως ἀποδιβαζόμενα εἰς οἰονδήποτε λιμένα πωλοῦνται ἀναλόγως τῆς ποιότητος καὶ τῆς ζήτησεως αὐτῶν.

«Γὰ μὲχρι ταῦδε ἐξ Ἑνετίας σπελλόμενα ἐμπορεύματα μεταφέρονται πάντοτε ὑπὸ ὀθωμανικὴν σημαίαν, ἐνῶ ἐπιδιβαζόμενα ἐπὶ Ἑνετικῶν πλοίων πρέπει νὰ ἐκφορτωθῶσιν εἰς Κέρκυραν ἢ τὰς ἄλλας νήσους τὰς ὠρισμένας εἰς διαμετακομιστῆν τοῦ ἐμπορίου τῆς Πελοποννήσου, ἐκ τῶν διαμετακομιστηρίων ὅμως τούτων παραλαμβάνοντα ταῦτα τὰ Μεσολογγι-

γιτικὰ πλοῖα μεταφέρουσιν ἐνταῦθα, καὶ οὕτω βλάπτουσι τὸ Ἑνετικὸν ἐμπόριον.

« Ἀφ' οὗτου ἐγκατέστην ἐν τῷ ἀξιωματί μου (1) κατέπλευσαν ἐνταῦθα δύο Ἑνετικαὶ ταρτάναι καὶ ἐν Δαλματικὸν τροχαντήριον πρὸς φόρτωσιν τυρίων· οὕτω δὲ αἱ εἰσπράξεις τοῦ προξενείου περιορίζονται εἰς τὰ δικαιώματα τῶν προειρημένων τριῶν πλοίων, τῶν εἰς βοήθειαν τῆς φορτώσεως αὐτῶν ναυλωθέντων Μεσολογγιτικῶν, ὡς καὶ τινῶν πλοιαρίων ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν μεταφερόντων ὀλίγα σιτηρὰ εἰς Κέρκυραν, Κεφαλληνίαν καὶ Ζάκυνθον.

« Ἐκ μακρᾶς πείρας γινώσκω, ὅτι οὐδέποτε ἔφθασαν ἐνταῦθα διὰ ξηρᾶς ἐμπορεύματα εἴτε ἐξ Ἑνετίας εἴτε καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους προερχόμενα.

« Τὰ περισσότερα τῶν ἐνταῦθα καταπλεόντων ξένων πλοίων προέρχονται ἐκ Λιβόρνου, Νεαπόλεως, Γενούης, Μασσαλίας, Τεργέστης, Ραγούζης καὶ ἄλλων τόπων.

« Καθόσον ἀφορᾷ τὸ ἐμπόριον τῶν ὑποκειμένων ἑλληνικῶν νήσων, ἡ πείρα τῶν ὑμετέρων ἐξοχότητων γινώσκει, ὅτι πλὴν τοῦ ἐλαίου καὶ τῆς σταφίδος οὐδὲν ἕτερον παράγουσιν αὐταί, τὰ δὲ βαμβάκια, ὁ σίτος καὶ τὸ μέλι τῆς Κεφαλληνίας δὲν ἀποτελοῦσι ποσὸν ἐπαρκοῦν καὶ εἰς ἐξαγωγήν.

« Ἐπὶ τέλους ὑποβάλλω εἰς γνῶσιν τῶν ὑμετέρων ἐξοχότητων κατάλογον τῶν πλοίων τοῦ Μεσολογγίου, ἐκ τούτου δὲ δύνασθε νὰ ἴδητε πῶς ἐν τσοῦταῳ βραχεῖ χρόνῳ ἀνεπτύχθη ἡ ναυτιλία, ἥτις πανταχοῦ παρούσα ἀνταγωνίζεται πρὸς τὴν Ἑνετικὴν, καὶ ἥτις εἶναι ἡ μόνη ἀφορμὴ τοῦ μαρασμοῦ τοῦ ἡμετέρου ναυτικοῦ· αἱ κακαὶ συνέπειαι τῆς ὑπερβολικῆς ταύτης ἀναπτύξεως τῆς ναυτιλίας τῶν Μεσολογγιτῶν ἐπιδρῶσαι εἰς τὰ σπουδαιότατα τοῦ ἐμπορίου συμφέροντα ἐπαπειλοῦσι καὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ πτωχοῦ τρύτου προξενείου.

(1) Δηλαδή ἐπὶ δύο ὀλόκληρα ἔτη, διότι ὁ Δάππος παρέλαβε τὸ προξενεῖον τὸν νοέμβριον τοῦ 1762, γράφει δὲ τὸν νοέμβριον τοῦ 1764.

Τὸν αὐτὸν δὲ κατάλογον ὑπέβαλον καὶ εἰς τὴν Α. Β. τὸν γενικὸν τῆς θαλάσσης προνοητὴν πρὸς ἰδίαν διαφώτισιν. » (1)

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καὶ ἄλλων ἐκθέσεων δηλοῦται, ὅτι οἱ πρόξενοι ἐθεώρουν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ναυτιλίας τοῦ Μεσολογγίου ὡς μίαν τῶν κυριωτέρων ἀφορμῶν τῆς παρακμῆς τοῦ ἐνετικῆς ἐμπορίου, πρὶν ὅμως ἐξιστορήσωμεν πῶς προήχθη τὸ ναυτικὸν τοῦτο, θέλομεν εἶπει ὀλίγας λέξεις περὶ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς τῆς πόλεως, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα συνδέεται πρὸς μίαν τῶν ἐνδοξοτέρων σελίδων τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ Μεσολογγίου ἀγνοεῖται, ὡς τοσοῦτων ἄλλων νεωτέρων ἐλληνικῶν πόλεων· κατὰ τὴν κοινὴν δόξαν ἢ παρὰ τὰ ἐρείπια τῆς παλαιᾶς Πλευρῶνος κτισθεῖσα πόλις ὀφείλει τὸ ὄνομα εἰς αὐτὴν τὴν τοποθεσίαν, ὡς κειμένη δηλονότι ἐν μέσῳ λόγγου ἢ δάσου (2). τίς ὁ λόγγος οὗτος οὐδεὶς εἶπεν, ἐκτὸς ἂν ὑποθέσωμεν, ὅτι τὰ περικαλύπτοντα τὸ ἰχθυοφόρον τέναγος δάση καλαμώνων καὶ ἄλλων ὑδροβίων φυτῶν ἐπερίζωνον καὶ τὴν παλαιὰν πόλιν. Ἡ τελευταία ὑπόθεσις ὑποστηρίζεται καὶ ὑπὸ τοῦ τεκμηρίου, ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς ἀντιπέραν Πελοποννησιακῆς ἀκτῆς, μεταξὺ Λεχαινῶν καὶ Λάλα, ἐσώζετο μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἕτερον Μεσολόγγιον (Mesolongi), ὀφείλον τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ πιθανῶς εἰς τὰ ἐκεῖ ἰχθυοφόρα τενάγη. (3)

Ἀλλὰ καὶ τὸ Αἰτωλικὸν Μεσολόγγιον ἀναφαίνεται πρῶτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς ὄνομα μᾶλλον τῶν ἐντὸς τοῦ Ἁγίου Σώστου ἰχθυοτροφείων ἢ αὐτῆς τῆς πόλεως. Ὁ ἱστορικὸς τῆς περὶ τὰ μέρη ταῦτα συγκροτηθείσης μεγάλης ναυμαχίας, τῆς

(1) Ἐκθέσις Ἰωάννου Λάππου 12 Νοεμβρίου 1764.

(2) Leake, Travels in the Morea, II, σελ. 163 σημ.

(3) Rouqueville voyage dans la Morée, I, καὶ Voyage dans la Grèce τόμ. V, σελ. 380. Οὕτω σημειοῦται καὶ εἰς τὸν χάρτην τοῦ στρατηγοῦ Vaudoncourt. Ὁ Leake ὅμως οὔτε ἐν τῇ περιήγησει μνημονεύει, οὔτε ἐν τῷ χάρτῃ τῆς Πελοποννήσου σημειοῖ τὸ Μεσολόγγιον τοῦτο.

φερούσης τὸ γνωστότερον τότε ὄνομα τῆς Ναυπάκτου (1571), περιγράφων τὰς πρὸ τῆς συμπλοκῆς κινήσεις τοῦ χριστιανικοῦ στόλου λέγει, ὅτι πρώτη ἢ ναυαρχὴ τοῦ Ἰωάννου Αὐστριακοῦ διέκρινε τὸν τουρκικὸν στόλον «ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου τῶν ἰχθυοτροφείων, τὰ ὁποῖα οἱ Ἕλληνες ὀνομάζουσι Μεσολόγγι». (1)

Ὅτι δὲ ἐν τῇ ἐποχῇ ἔγραφε ταῦτα ὁ Παρούτας δὲν ὑπῆρχε πόλις καλουμένη Μεσολόγγιον πληροφοροῦμεθα καὶ ἐξ ἀξιοπίστου ἐλληνικοῦ μνημείου. Ἐν ἔτει 1573 ὁ ἐκ Πάργης Τάγιας ἐξέδωκεν ἐν Ἐνετίᾳ τὸν πρῶτον ἐλληνικὸν λιμενοδείκτην ἢ Πορτολάνον ὡς ἔλεγον ἐπὶ τὸ ἰταλικώτερον οἱ τότε ναυτικοί· ὡς γνωστὸν, τῶν βιβλίων τούτων πρωτίστη ἀρετὴ εἶναι ἢ ἀκριβῆς περιγραφή πάντων τῶν λιμένων καὶ ὄρμων, εἰς οὓς ἀκινδύνως δύνανται νὰ εἰσέρχωνται τὰ πλοῖα ἢ ὡς ἐπικινδύνους ν' ἀποφεύγωσιν αὐτούς· ὁ ἐλληνικὸς Πορτολάνος, καίτοι φέρων τὸ ὄνομα τοῦ Τάγια, εἶναι προϊόν τοιούτων πολυχρονίων παρατηρήσεων ἄλλων ναυτικῶν, ἴσως δὲ καὶ βάρβαρος τις ἐπεξεργασία τῶν ἀπολεσθέντων ἐλληνικῶν καὶ βυζαντινῶν βιβλίων τῆς θαλάσσης· ὅπως δὴποτε ὅμως ἀποδειχθεὶς ἐν τῇ ἐφαρμογῇ αὐτοῦ ἀκριβέστατος ἔμεινε ἐπὶ τριακόσια σχεδὸν ἔτη ὡς ὁ μόνος ὁδηγὸς τῶν ἡμετέρων ναυτικῶν. Περιγράφων ὁ Πορτολάνος οὗτος τὰς ἀκτὰς καὶ τοὺς λιμένας τῆς Αἰτωλίας οὐδόπως ἀναφέρει τὸ Μεσολόγγιον, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι ἐπὶ τοῦ Τάγια τοιαύτη πόλις δὲν ὑπῆρχε, τὸ δὲ περιεργότερον ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ νεώτεροι ἐκδύται ὀρησκευτικῶς σεβασθέντες τὸ πρωτότυπον οὔτε ὕστερον ἐτόλμησαν νὰ προσθέσωσι τὸ ἐλλεῖπον ὄνομα, ὅπως κολακεύωσι τοῦλάχιστον τὴν φιλοπατρίαν τῶν κατ'ἐξοχὴν ἀγοραστῶν

(1) «Cosi incaminandosi tutti per l'istesso viaggio, nell'uscire fuori de'scogli de'Guzzolari sopra la punta delle peschiere, dette da'Greci Mesolongi, fu dalla galea reale di Don Giovanni scoperta l'armata nemica circa dodeci miglia lontana». Paolo Paruta, Guerra di Cipro. Venetia 1605 σελ. 211.

τοῦ βιβλίου. Ἐχων ὑπ' ὄψει τὰς ἐκδόσεις τοῦ 1641 καὶ τοῦ 1645, παραθέτω ἐκ τοῦ ἀγνώστου τοῖς πολλοῖς τούτου συγγράμματος τὴν περιγραφὴν τῶν Αἰτωλικῶν λιμένων. «Ἀπὸ τὸ Δραγαμέστο ὡς τὸν Πεταλᾶ ἔναι μίλλια ς'. ὁ Πεταλᾶς ἔναι νησί καὶ ἔχει πόρτο καλὸ, καὶ ἀν' θέλης νὰ ὑπᾶς εἰς τὸν Πεταλᾶ καὶ θέλης νὰ ῥάξης εἰς τὴν μεραία τῆς τραμουντάνας ἔναι καμπάνια καὶ ῥάξεις ἄγκουραις καὶ ἄγκουραις καὶ ἀν' θέλης νὰ ὑπᾶς εἰς τὸν Πεταλᾶ εἰς τὴν μεραία τοῦ λεβάντη, ἄμε μέσα σιγοῦρος καὶ κοστάριζε τὸν Πεταλᾶ καὶ ῥάξε τὰ σιδερά σου εἰς τὸν λεβάντη εἰς φοῦντος ὀργυίαις ζ', καὶ τὰ σιδερά πλωρήσια σου εἰς τὸ νησί καὶ ἀν' θέλης νερό, ἄμε εἰς τὸν ἅγιον Νικόλαον καὶ ἔναι μία γρόττα καὶ ἔναι νερόν ὅσον θέλεις.

«Ἀπὸ τὸν Πεταλᾶ ὡς τοὺς Κουρτζουλάρους ἔναι μίλλια ς', καὶ ὑπαγαίνοντας αὐτὴν τὴν στρατά εὐρίσκεις τὴν Ἀζενέρα καὶ τὴν Μιακρόνησο καὶ ταῖς Ὀξείαις, καὶ ἀν' θέλης νὰ ὑπᾶς ἀνάμεσα ταῖς Ὀξείαις καὶ τοὺς Κουρτζουλάρους ἔχεις φοῦντος πολὺ νὰ περάσης μὲ πᾶσα καράβι, καὶ νὰ κοστάρης περισσότερο ταῖς Ὀξείαις παρὰ τὸ Ποτάμι τὸ Ἄσπρο, καὶ εἰς τοὺς Κουρτζουλάρους ἔναι μία βάλη εἰς τὴν μεραία τῆς τραμουντάνας καὶ ἔναι διὰ πᾶσα ξύλο, ἀμμή τὸ περισσότερο στέκουν τ' ἄρματωμένα ἀνάμεσα τοὺς Κουρτζουλάρους καὶ ταῖς Ὀξείαις πρὸς τὸν λεβάντη ἔναι ἓνα νησί μικρὸ καὶ ἐκεῖ στέκουν τὰ καράβια.

«Ἀπὸ τὸ Ἀνατολικὸ ὡς τὸ Δραγαμέστο ἔναι μίλλια ιη', ἀπὸ τὸ Ἀνατολικὸν ὡς τὸν Ναύπακτον ἔναι μίλλια κε', καὶ εἰς αὐτὴν τὴν στρατά εὐρίσκεις τὸν Γαλατᾶ, τὴν Καβούρολιμνη καὶ τὸ Σοποτόν τὸ Σοποτόν ἔναι ἡ Κακὴ Σκάλα καὶ ἐκεῖ στέκουν τὰ ξύλα μικρὰ καὶ μεγάλα καὶ ῥάζουν τὰ σιδερά τους εἰς τὴν ὄστρια, εἰς τὸν σιρόκο, καὶ τὰ πλωρήσια εἰς τὴν γῆν ἀπὸ μέσα τὰ Καστέλλια μίλλια γ' εὐρίσκεις τὸν κάβο, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μίλλια γ' ἔναι ὁ Ἐπαχτος⁽¹⁾»

Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει προτιμῶν νὰ παραδεχθῶ, ὅτι ἡ νῦν

(1) Πορτουλάνος ὀλοῦνδῶν τῶν λιμένων, κεφ. 76.

πόλις τοῦ Μεσολογγίου συνωκίσθη περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΖ' ἐκατονταετηρίδος, ἀφοῦ πρῶτος ὁ ἐνετὸς ἱστορικὸς Garzoni ἀναφέρει αὐτὴν ἐν ἔτει 1684⁽¹⁾. Κατὰ τὸν Rouquerville, οἱ Τούρκοι ἀποδιώξαντες τοὺς Ἐνετοὺς ἐκ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος (1715) ἐληλάτησαν τὸ Μεσολόγιον⁽²⁾, τὸ ὁποῖον, οὐδὲν ἤττον ἀναλαβὸν μετ' οὐ πολὺ, κατέστη εἰς τῶν κυριωτέρων λιμένων τῆς Στερεᾶς, ὡς τοιοῦτος δὲ ὑπήχθη εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἐν Πάτραις Ἐνετοῦ προξένου.

Δι' ἐκθέσεις τοῦ Bianchi ἀπλῶς μνημονεύουσαι τὸ Μεσολόγιον καὶ τοὺς ἄλλους μέχρις Ἄρτας λιμένας, δὲν λέγουσι πῶς ἐκανονίσθησαν τὰ ἐνταῦθα ὑποπροξενεῖα, τὰ ὁποῖα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πρῶτος διαργάνισεν ὁ πρόξενος τῆς Νικηπόλεως Γεώργιος Κούμανος, ἀφοῦ ἀπέκοψε ταῦτα, ὡς προερέθη, τῆς δικαιοδοσίας τῶν Πατρῶν.

Ἐπὶ σκοπῷ ἰδρύσεως τῶν ὑποπροξενείων τούτων ἐπισκεφθεὶς ὁ Κούμανος τὴν Αἰτωλίαν καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν ἐπέισθη ὡς ὁ Bianchi, ὅτι πλὴν τῶν Τούρκων ἐκ μέσης ψυχῆς ἐμίσουν τὴν Δημοκρατίαν καὶ αὐτοὶ οἱ ῥαγιαῖδες εἰ τοσάκις ἀνταλλάξαντες τὸν πειρὸν ζυγὸν διὰ τῆς ἐνετικῆς τρομοκρατίας. Οἱ ἐνταῦθα διεσπαρμένοι Ἐνετοὶ ὑπήκοοι ἐμισοῦντο, ἐδιώκοντο καὶ ἐφορολογοῦντο τοσοῦτον σκληρῶς, ὥστε καθ' ἣν στιγμὴν ἐπαρουσιάσθη ὁ Κούμανος, οὗτοι ἐσχεδιάζον αἱματηρὰν ἀντεκδικήσιν. Ἡ παρουσία τοῦ προξένου ἐχαιρετήθη ὡς ἐμφάνισις ἀγγέλου σωτηρίας, χάρις δ' εἰς τὰς προτροπὰς αὐτοῦ ἔμεινεν ἀνεκτέλεστον τὸ τῆς ἐκδικήσεως σχέδιον.

Πλὴν τῆς Ἐπικτήτου, ἡ ἄλλη Αἰτωλία ὡς καὶ πᾶσα ἡ Ἀκαρνανία ἀπετέλουν τὸ λεγόμενον τότε σανζιάκιον τοῦ Κάρλελι⁽³⁾, τὸ ὁποῖον ὑπαγόμενον εἰς τὸν πασᾶν τῆς Εὐβοίας

(1) Istoria della Repubblica di Venezia in tempo della sacra Lega, Venezia, 1705, τόμ. I, σελ. 77.

(2) Voyage dans la Grèce, τόμ. III, σελ. 532.

(3) Οὕτως ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὡς κατὰ παραφθορὰν τοῦ

ἔδοικεῖτο ὑφ' ἑνὸς μουσελίμου ἔδρευοντος ἐν Βραχωρίῳ. Ὁ τότε μουσελίμης ὠνομάζετο Ἀλαίμπεης, αὐτὸς πιθανῶς ὁ κτίσας τὴν φερώνυμον αὐτοῦ γέφυραν τοῦ Ἀγρινίου· ἀνήκων εἰς τιμαριωτικὸν τῆς Ἀκαρνίας οἶκον ὁ μουσελίμης ἔζη ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τοὺς Ἕλληνας, εἰς δὲ τὴν ἀρμονικὴν ταύτην συμβίωσιν πιθανώτατα ἐχρεώσται καὶ τὴν πολυχρόνιον διατήρησίν του ἐν τῷ ἀξιώματι, ἐναντίον τῶν εὐλόγων τῆς κυβερνήσεως ὑπονοιῶν, ἔτι δὲν ἦν ἀμέτοχος τῆς μαστιζούσης τὴν χώραν ληστείας.

Ζῶντες κατὰ τὸ παλαιὸν οἱ τότε Ἀκαρναῖνες οὔτε ἀρχὰς ἀνεγνώριζον, οὔτε καὶ αὐτοὺς τοὺς καδῆδες καὶ ἀγάδες ἐξήρουν τῶν ὑπολογισμῶν τῶν κερδῶν τοῦ ἥρωϊκοῦ αὐτῶν ἐπιτηδεύματος. Αἱ ἐνετικαὶ ἐκθέσεις ἀναγράφουσι τοιαύτας καδῆδων αἰχμαλωσίας ⁽¹⁾, πιστότερον ὅμως αὐτῶν ἐξεικονίζουσι τὰς περὶ καδῆδων σκέψεις τῶν σιδηροφορούντων Βαλτινῶν καὶ Ξηρομεριτῶν ὡς καὶ τὰς πρὸς τούτους σχέσεις τοῦ μουσελίμου τὰ δημοτικὰ ἄσματα, ἢτοι τὸ περὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Χρήστου Μηλιῶνη εἰς τὴν Ἄρταν καὶ ὁ πασίγνωστος τῶν Βαλτινῶν χορὸς, ἔχων ὡς ἐπωδὸν τὰ γένηα τοῦ δυστυχοῦς καδῆ τῆς αὐτῆς πόλεως.

Ἄλλ' ὁ κατὰ τῶν καδῆδων ἐκτραχηλισμὸς τῶν Ἀκαρναῶνων κλεφτῶν πολλάκις ἐξέθηκεν εἰς τὴν λύσσαν τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων τοὺς ἀθῶους τοῦ Ξηρομέρου ῥαγιαδες καὶ ἐπέσπασε κατ' αὐτῆς τῆς κεφαλῆς τοῦ μουσελίμου τὸν κεραυνὸν τῆς σουλτανικῆς ὀργῆς, ἐκδηλωθείσης ἐν περιέργῳ ἀλληλουχίᾳ παύσεων, τὰς ὁποίας οὐδὲν ἤττον κατώρθωσε νὰ ἐκμηδενίσῃ ὁ πονηρὸς Βραχωρίτης διὰ δῶρων καὶ πρὸ πάντων ὑποσχέσεων εἰλικρινεστέρας ἐν τῷ μέλλοντι ἐκπληρώσεως τῶν

ὀνόματος τοῦ τελευταίου Φράγκου αὐτῆς ἡγεμόνος Καρόλου τοῦ Τόκου.

⁽¹⁾ Ἐκθέσεις τοῦ προξένου Πατρῶν (8 ἰουλίου 1753) ἀναφέρει ὅτι οἱ Ἀκαρναῖνες ἀπήγαγον εἰς αἰχμαλωσίαν τὸν καδῆν Ἰβραὴμ ἐφέντην.

καθηκόντων αὐτοῦ ⁽¹⁾, ἀφεῦ τὸ ἄσμα τοῦ Μηλιῶνη ρητῶς λέγει:

κι' ὁ μουσελίμης τ' ἄκουσε, βαρεῖά τοῦ κακοφάνη,
τὸν Μαυρομμάτην ἔκραξε καὶ τὸν Μουχτάρ Κλεισούρα
αἰεεὶς ἂν θέλετε ψωμί, ἂν θέλετε πρῶτάτα,
τὸν Χρῆστο νὰ σκοτώσετε τὸν καπετὰν Μηλιῶνη,
ἔτσι προστάζ' ὁ βασιλεῖᾶς καὶ μῶστειλε φερμάνι.»

⁽¹⁾ Ἐκθέσεις τοῦ Κουμάνου (23 ἰουλίου 1733) ἀναφέρει, ὅτι ἕνεκα τοῦ ζητήματος τῆς ληστείας ἐπῆλθεν ἐν διαστήματι ὀλίγων μηνῶν περίεργος ἀλληλουχία παύσεων καὶ ἀνακλήσεων τοῦ μουσελίμου τούτου. Περὶ τὸν μᾶϊον τοῦ 1733 ὁ βεηλέρβης τῆς Ρούμελης Ὁσμὰν πασᾶς διωργάνισε συστηματικὴν καταδίωξιν τῶν ἐν Ἠπειρῷ καὶ Ἀκαρνανίᾳ κλεφτῶν, καὶ αὐτὸς μὲν ὁ βεηλέρβης μετὰ ἕξι πασάδων ἐξεστράτευσεν κατὰ τοῦ Μαργαριτίου, ὁ δὲ πασᾶς τῆς Ναυπάκτου διετάχθη νὰ ἐνωθῆ μετὰ τοῦ μουσελίμου ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ· ἀλλ' ἐνῶ οἱ πρῶτοι παρέδιδον εἰς τὰς φλόγας τὴν Ἠπειρωτικὴν κώμην καὶ ἐν στόματι μαχαίρας ἐπέρων ἀνδρας, γυναῖκας καὶ τὰ μέχρις ἕξι ἐτῶν παιδία, ἢ κατὰ τῶν Ἀκαρνανῶνων κλεφτῶν ἐκστρατεία ἀπέτυχεν, ἕνεκα τῆς ἀδρανείας αὐτοῦ τοῦ μουσελίμου, ὅστις διὰ τοῦτο καθρέθη τοῦ ἀξιώματος, τὸ δὲ Κάρλελι ἀποχωρισθὲν τῆς Εὐβοίας ἀπετέλεσεν ἴδιον πασαλίκιον, δοθὲν εἰς τὸν Ἠπειρώτην Σουλεϊμὰν πασᾶν· πρὶν ὅμως οὗτος κατὰ λάβῃ τὴν θέσιν αὐτοῦ, ὁ Ἀλαίμπεης κατώρθωσε ν' ἀκυρώσῃ τὰ φερμάνια καὶ ἀναγνωρισθῆ ὡς πρότερον μουσελίμης· ἀλλὰ τὴν θέσιν ταύτην μετ' οὐ πολὺ κατέλαβεν ἕτερος Βραχωρίτης Τούρκος, ὁ Ἰβραὴμογλου, διαταχθέντος τοῦ Ἀλαίμπεη νὰ μεταβῆ μετὰ τῶν спаχίδων αὐτοῦ εἰς Μαργαρίτιον· πρὶν ὅμως φθάσῃ εἰς τὸν πρὸς ὃν ὄρον, λαμβάνει διαταγὴν ν' ἀντικαταστήσῃ τὸν παυθέντα Ἰβραὴμογλου, καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας νέον φερμάνιον ὀνομάζει μουσελίμην τὸν Σαλιχ πασᾶν, καθ' οὗ ραδιοῦργεῖ ὁ προμνημονευθεὶς Σουλεϊμάνης ὑποσχόμενος εἰς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει Β0 πουγγία ἂν τῷ δοθῆ τὸ Βραχώριον καὶ ἡ Ναύπακτος· τὸν διορισμὸν τοῦ τελευταίου θεωρεῖ ἐπικείμενον ὁ Κούμανος, διότι «col danaro in questo governo si spunta ogni intento». Ἐκθέσεις τῆς 9 ἰουνίου καὶ 23 ἰουλίου 1733.

Εἰς τὸν μουσελίμην τεῦτον ὑπήγετο καὶ τὸ Μεσολόγγιον, τοῦ ὁποῖου τὸ τελωνεῖον ἐκποιούμενον κατ' ἔτος ἠγοράζετο ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀλαίμπεη, ὅστις μὴ ἀρκούμενος εἰς τὸν νενομισμένον ἐπὶ τοῦ φορτίου δασμὸν ἐφορολόγει καὶ τὰ πλοῖα, λαμβάνων ἀπὸ μὲν τῶν μεγάλων τέσσαρα φλωρία, ἀπὸ δὲ τῶν μικρῶν ἐν ἀργυροῦν δουκάτον ὡς δικαίωμα ἀγκυροβολήσεως. Πρὶν μεταβῆ ὁ Κούμανος εἰς Βραχώριον ἐλθὼν εἰς Μεσολόγγιον κατέπεισε τὸν ἐνταῦθα καδῆν νὰ ἐκδώσῃ μουρασελὲν ἐπιτρέποντα τὴν ἴδρυσιν ὑποπροξενείου· τὸν δὲ μουρασελὲν τοῦτον μετὰ τῶν σουλτανικῶν φερμανίων παρουσιάσας εἰς τὸν Ἀλαίμπεην, ἐζήτησε τὴν ἀδειαν περὶ διορισμοῦ ὑποπροξένου οὐ μόνον ἐν Μεσολογγίῳ ἀλλὰ καὶ ἐν Δραγαμέστῳ. Μόλις ὁ μουσελίμης ἔρριπεν ἐν βλέμμα ἐπὶ τῶν παρουσιασθέντων ἐγγράφων καὶ ἀπήντησεν, ὅτι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δύναται νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν σύστασιν τοιούτων προξενείων, ἀφοῦ ρητῶς δὲν διαλαμβάνουσι τοῦτο τὰ φερμανία, ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει θεωρεῖ ἄκυρον καὶ τὸν μουρασελὲν τοῦ καδῆ τοῦ Μεσολογγίου.

Οὔτε τοὺς Ἕλληνας εὐρῶν ἠπιωτέρους ὁ Κούμανος ἐθεώρησε φρονιμώτερον νὰ ἐπανεέλθῃ μᾶλλον εἰς Ναύπακτον ἢ νὰ μένῃ ἐκτεθειμένος ἐν μέσῳ τοσοῦτων ἐχθρῶν· ὡς ὀχληρὸν φιλοδώρημα τῆς ἐπικινδύνου αὐτοῦ ὁδοιπορίας, κερδίσας ὀξεῖαν περιπνευμονίαν, μόλις ἀναρρώσας ἐξέθηκε τὰ διατρέξαντα πρὸς τοὺς Πέντε καὶ ἐπεκαλέσθη τὴν ἐπέμβασιν τοῦ βαΐλου εἰς ἐκδοσιν αὐστηρῶν διαταγῶν πρὸς τὸν μουσελίμην, προσθέντων, ὅτι αἱ διαταγαὶ αὗται πρέπει νὰ κομισθῶσιν ὑπ' ἐκτάκτου σουλτανικοῦ ἀπεσταλμένου (καπιτση), διότι ἄλλως φοβεῖται, μὴ ὁ Ἀλαίμπεης δολιευθῇ αὐτάς.

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν Ἀκαρνανίᾳ Τούρκοι καὶ Ἕλληνες, μαντεύσαντες τὰς ἐνεργείας τοῦ προξένου, δὲν ἔμειναν ἀργοί· συνελθόντες οἱ προὔχοντες συνέταξαν ἰλάμιον (ἀναφορὰν) καὶ ἀπέστειλαν αὐτὸ ἀμέσως εἰς Κωνσταντινούπολιν· τὸ ἰλάμιον τοῦτο γραφὲν ἐν τῷ ἰδιάζοντι εἰς τοὺς τότε Ἀκαρνανᾶς ἰδιώματι, οὔτε ἐπὶ διπλωματικῇ λεπτότητι διεκρίνετο, οὔτε τὸν προσήκοντα σεβασμὸν εἰς αὐτὸ τὸ πρόσωπον τοῦ προξένου

ἀπέδιδε, διὸ καὶ ὁ Κούμανος πληροφορηθεὶς τὰς ἐν αὐτῷ περιεχομένας ὕβρεις παρακαλεῖ τοὺς Πέντε, ὅπως γράψωσιν εἰς τὸν βαΐλον καὶ ἐκμηδενίσῃ τὸ ἐγγραφὸν τῶν Ἀκαρνανῶν, παραμορφούντων τὰ πράγματα *in loro stile barbaro!* (1)

Διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ βαΐλου ἐξεδόθησαν αὐστηραὶ πρὸς τὸν μουσελίμην διαταγαί, πρὸς τὰς ὁποίας ἔμως οὔτε οὔτος οὔτε οἱ Ἀκαρνανῆς συνεμορφώθησάν ποτε. Ἐξ μῆνας μετὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς ἐν Δραγαμέστῳ ἐνετικῆς ἀρχῆς οἱ κάτοικοι, ἐφορμήσαντες ἐν μιᾷ Κυριακῇ εἰς τὸ ὑποπροξενεῖον, ἐκρήμνισαν τὸν ἱστὸν ἐφ' οὗ ἐκυμάτιζεν ἡ σημαία τοῦ ἁγίου Μάρκου καὶ ἀτίμως ἔσυραν αὐτὴν κατὰ γῆς· ὕστερον δὲ παρουσιάσαντες εἰς τὸν μουσελίμην πλαστὰ, ὡς λέγει ὁ Κούμανος, φερμανία ἀπήτησαν τὴν ἐξορίαν τῶν ἀναδεχθέντων νὰ ὑπηρετήσωσι τὴν Δημοκρατίαν ὑποπροξένων τοῦ Μεσολογγίου καὶ τοῦ Δραγαμέστου· τὸ περιεργότερον δὲ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ σουλτάνος ἐπεκύρωσε τὰς εἰς Κάρλελι βιαιοπραγίας διὰ φερμανίου διατάσσοντος τὴν κατάργησιν ἀμφοτέρων τῶν ὑποπροξενείων (2)

Μάτην καὶ πάλιν ὁ Κούμανος ζήτησας τὸν ἐξευμενισμὸν τοῦ μουσελίμου, ἐπὶ τέλους διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ πασᾶ τῆς Ναυπάκτου Τζανούμ Χότζα κατάρθρωσε νὰ λάβῃ μόνον τὸ ὑποπροξενεῖον τοῦ Μεσολογγίου *a forza di regali et esorbitanti esborsi di soldo*, ὡς βεβαιοῖ (3). Ὁ λιμὴν τοῦ Μεσολογγίου ἐνδιέφερον εἰς τοὺς Ἑνετοὺς οὐ μόνον ὡς ἐμπορικὸν κέντρον ἀλλὰ καὶ ὡς ἐπιτήρησις τῶν ἐκεῖ καταπλεόντων Ἑνετικῶν καὶ Ἰονικῶν πλοίων, τὰ ὁποῖα ἀνενοχλήτως προσέβαλλον καὶ ἐλήστευον οἱ πειραταὶ τῶν Βαρβαρικῶν κρατῶν. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀναφέρουσιν αἱ ἐκθέσεις, ὅτι ἡ εἰς θέσιν Προκοπάνιστον ἐλλιμενισμένη λόνδρα τοῦ Κεφαλλῆνος Παύλου Κονδούρη προσεβλήθη τὴν 22 ὀκτωβρίου 1730 ὑπὸ δύο

(1) Ἐκθέσεις τῆς 9 Μαΐου καὶ 7 Σεπτεμβρίου 1726.

(2) Ἐκθέσεις τῆς 1 Ἰουλίου 1729 καὶ 1 Ἀπριλίου 1730.

(3) Ἐκθέσεις τῆς 6 Δεκεμβρίου 1732.

πειρατικῶν ταρτανῶν διοικουμένων ὑπὸ τοῦ Τριπολίτου Ἀλλή Χόντζα, καὶ ὅτι μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν τοῦ πληρώματος φονεύσαντος πέντε πειρατάς, τὸ πλοῖον, τὸ φορτίον καὶ αὐτὸς ὁ πλοίαρχος μετὰ ἕξ ναυτῶν ἐγένοντο λεία τῶν νικητῶν, καὶ τὸ χειρότερον, ὅτι ἐνῶ οἱ ἄνθρωποι ἀπήγοντο εἰς αἰχμαλωσίαν, ὁ Ἀλλή Χόντζας κατέπλευσεν εἰς Ναύπακτον, ἵνα ἐκποιήσῃ τὴν λόνδραν καὶ τὸ φορτίαν αὐτῆς, ὑπ' αὐτὰ τὰ ὄμματα τοῦ προξένου (¹) Ἡ τοιαύτη πρὸς τοὺς πειρατάς ἀνοχὴ ἠνάγκασε τοὺς Ἴονίους νὰ προβῶσιν εἰς ἀντεκδικήσεις κατὰ Τούρκων καὶ ραγιαδῶν· οὕτω βλέπομεν τοὺς μὲν Ζακυνθίους δηροῦντας τὰ παράλια τῆς Γαστούνης καὶ ἰδίᾳ τὰς ἐντὸς τοῦ κόλπου τῆς Ναυπάκτου κώμας, τοὺς δὲ Ἰθακησίους αἰχμαλωτίζοντας τὰ εἰς Πεταλᾶν προσορμιζόμενα Τουρκικὰ πλοῖα, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοὺς Δωριεῖς ληστεύοντας τοὺς εἰς Μαλανδρινὸν ἐρχομένους πρὸς ἀγορὰν τυρίων καὶ μαλλίων Ἴονίους ἐμπόρους· αἱ τοιαῦται ἀμοιβαῖαι διαρπαγαὶ ἐγένοντο πολλάκις ἀντικείμενον μακρῶν διενέξεων τῆς Πύλης πρὸς τὸν βᾶλλον, ἐπιμόνως ἀπαιτοῦντα καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπιτυγχάνοντα τὴν ἀποζημίωσιν τῶν ὑπηκόων τοῦ ἁγίου Μάρκου, οὐδενὸς λαμβάνοντος ὑπ' ὄψει τὰ παρόμοια παράπονα, καὶ τῶν ἀτυχῶν ραγιαδῶν, οἵτινες συνήθως κατεδικάζοντο εἰς τὴν διὰ κοινῆς συνεισφορᾶς ἀπότισιν τῶν ὄσα καὶ αὐτοὶ οἱ προγεγραμμένοι καὶ αὐτὸν τὸν σουλτάνον περιφρονοῦντες λησταὶ ἤρπασαν.

Αἱ ἐκθέσεις τοῦ ἐν Ναυπάκτῳ προξενείου τελευτῶσιν ἐν ἔτει 1739, ὅτε καὶ τὸ προξενεῖον πιθανῶς διελύθη δι' ἔλλειψιν τῶν πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ εἰσπράξεων· ἐκτοτε εἰς ἀπλοῦν ὑποπροξενεῖον ὑποβιθασθεῖσα ἡ Ναύπακτος ἐξαρτᾶται τῶν Πατρῶν, ὁ δ' ἐκεῖ πράκτωρ τίει κατ' ἔτος εἰς τὸν προϊστάμενον αὐτοῦ ἑκατὸν φλωρία· εἰς τὴν αὐτὴν ἀρχὴν ὑπαχθέντα καὶ τὰ ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἐν Δραγαμέστῳ ὑποπροξενεῖα συνεισφέρουσιν ἑτησίως τὸ μὲν πρῶτον ἑκατὸν φλωρία, τὸ δὲ δεύτερον μόνον πεντήκοντα (²). Οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι ἀποδεικνύ-

(¹) Ἐκθέσις τῆς 28 Νοεμβρίου 1730.

(²) Ἐκθέσις τῆς 27 Μαρτίου 1738.

ουσι τὴν ἐν βραχεῖ χρόνῳ ἐμπορικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Μεσολογγίου ἀμιλλωμένου πρὸς τὴν πόλιν, ἣτις ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας διετέλεσε τὸ ἀποκλειστικὸν κέντρον τοῦ μετὰ τῆς Στερεᾶς καὶ τῶν ἀντιπέραν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου διεσπαρμένων πόλεων ἐμπορίου τῶν ἐνετῶν. Πῶς ἐπῆλθεν ἡ ἐμπορικὴ τῆς Ναυπάκτου κατάπτωσις, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ τοῦ Μεσολογγίου ἀνάδειξις καὶ κατὰ πόσον ἡ δευτέρα ἐπηρέασε τὴν πρώτην, οὔτε αἱ ἐκθέσεις τῶν Πατρῶν λέγουσιν οὔτε αὐτῶν τῶν ὑποπροξενείων ἔγγραφα διεσώθησαν, δυνάμενα νὰ ἐκανοποιήσωσι τὴν περιέργειαν ἡμῶν. Ἐκ τῶν προμνημονευθεισῶν ὁμῶς ἐκθέσεων δυνάμεθα ν' ἀρυσθῶμεν σπουδαίας, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν τὰς μόνας πληροφορίας περὶ τῆς ναυτικῆς ἀναπτύξεως, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ Μεσολόγγιον ἀναμφιβόλως ὀφείλει τὴν τότε ἐμπορικὴν καὶ τὴν ἄλλην αὐτοῦ εὐτυχίαν.

Μέχρι τοῦ ἔτους 1722 τὸ ἐμπόριον τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου συνιστάμενον εἰς μέταξαν, σταφίδα, καπνοὺς, τυρία, μαλλία, βαλανίδια, κηρὸν, κόμμι, μέλι καὶ βάμβακα ἐξεμεταλλεύετο ἀποκλειστικῶς ὑπὸ Γαλλικῶν, Νεαπολιτικῶν καὶ πρὸ πάντων Ἐνετικῶν πλοίων· εἰς τὰ τελευταῖα ταῦτα συμπεριλαμβάνοντο καὶ ὀλίγιστα πλοιάρια Κερκυραίων, Κεφαλλήνων καὶ Ζακυνθίων (³).

Ἄγνοῶ ἀν μέχρι τοῦ 1739 τὸ Μεσολόγγιον εἶχε πλοῖόν τι ἄξιον λόγου, ἀφοῦ αἱ μέχρι τοῦ ἔτους τούτου ἐκθέσεις ἀναφέρουσι μόνον τῶν Κεφαλλήνων πλοῖα ἐλλιμενισμένα ἐντὸς τοῦ ἁγίου Σώστου· οὕτω μετὰ τινος πιθανότητος δύναται νὰ ὀρισθῇ τὸ ἔτος 1740 ὡς ἀρχὴ τῆς περὶ τὰ ναυτικὰ ἐπιδόσεως τῶν Μεσολογγιτῶν.

Εἰς ἀνάδειξιν τῆς ναυτιλίας ταύτης συνετέλεσαν πολλαὶ περιστάσεις, πρὸ πάντων δὲ αὐτὴ ἡ ἀπληστία τῶν Ἐνετῶν, οἵτινες ἐνῶ κατηγόρουν τοὺς Τούρκους ἐπὶ τῷ ἐλαττώματι

(³) Ἐν ἔτει 1729 ἀναφέρονται τέσσαρες φρεγάται ἀνήκουσαι εἰς τοὺς Ζακυνθίους Ἀντώνιον Δακορώναν καὶ Ἰωάννην Μουτσούναν, καὶ τοὺς Κεφαλλῆνας Σταματάκην καὶ Κονδοῦρην.

τούτω, δι' ἐντέχνου φορολογίας ἀνεδείχθησαν οἱ ἀπληστότεροι τῶν ἐμπόρων. Γὰρ διὰ τὴν Ἑνετιαν προωρισμένα ἑλληνικὰ ἐμπορεύματα ἐφορολογοῦντο ὑπὸ τῶν Τούρκων τελωνῶν καὶ τῶν ἐνετῶν προξένων, ἐπιβιβαζόμενα δ' ἐπὶ ἐνετικῷ πλοίου αὐθαιρέτως κανονίζοντος τὸν ναῦλον, ὑπεχρεοῦντο ν' ἀποβιβασθῶσιν ἐν τῷ λοιμοκαθαρηρίῳ τῆς Κερκύρας πρὸς ὑγειονομικὴν δῆθεν ἐπιθεώρησιν, ἐντεῦθεν δὲ ὑπ' ἄλλου πλοίου παραλαμβάνόμενα ἑδεκατίζοντο ὑπὸ τῶν ἐν Κερκύρα καὶ Ἑνετία τελωνιακῶν καὶ λιμενικῶν ἀρχῶν, ὥστε πρὶν ταῦτα φθάσωσιν εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον ἐπλήρουν τὰ βαλάντια τῶν προξένων, λιμεναρχῶν, τελωνῶν καὶ πρὸ πάντων τῶν πλοιάρχων, οἵτινες ἐν τῷ ναύῳ κατελόγιζον ὅσα δικαιώματα ἔτιον εἰς τοὺς προξένους καὶ λιμενάρχας.

Ἄν ἡ Ἑλλάς εἶχε τὴν τύχην νὰ ὑπεκφύγῃ τὸν Τουρκικὸν ζυγὸν οὐδεμία τῶν ξένων σημαίων ἠδύνατό ποτε νὰ ἐπισκεφθῇ τοὺς λιμένας αὐτῆς, πολλῶν δὲ μᾶλλον νὰ συναγωνισθῇ πρὸς τὸν φύσει ναυτικὸν καὶ ἐμπορὸν Ἕλληνα· ἀλλὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο ποτήριον, δι' οὗ ἐπότισε τὸ δυστυχὲς ἡμῶν γένος ἡ Πρόνοια, ἦν τόσον δηλητηριῶδες, ὥστε ἀπορίας ἄξιον, οὐχὶ πῶς ἐν τῇ φοβερᾷ ἐκείνῃ ἀγωνίᾳ δὲν ἀνεδείχθησαν αἱ ἰδιόζουσαι εἰς τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν ἀρεταί, ἀλλὰ πῶς κατώρθωσαν νὰ διασωθῶσι καὶ αὐτὰ τὰ ὀλίγα λείψανα τ' ἀποτελοῦντα τὸν σημερινὸν ἑλληνισμόν. Πρωτίστη τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ ἐμπορίου βάσις εἶναι ἡ εὐνομία, συνεπάγουσα τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἰδιοκτησίας, ὃ δὲ τουρκοκρατούμενος Ἕλληνας ἔζη ὑπὸ τὸν ἄνομον ζυγὸν τῶν Ἀσιανῶν ληστῶν ἐπιμελῶς ἀποκρύπτων ἀπὸ τῆς βασκανίας παντὸς ὀφθαλμοῦ καὶ αὐτὰ τὰ ὀλίγα κέρδη τῶν αἱματηρῶν αὐτοῦ ἰδρώτων. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἀνασκαπτομένης τῆς γῆς συνεχῶς ἀνακαλύπτονται χρηματικὰ ποσά, τὰ ὅποια οἱ φιλύποπτοι ἐκεῖνοι ἄνθρωποι ἐπροτίμησαν νὰ ἐμπιστευθῶσι μᾶλλον εἰς σπήλαια, βράχους καὶ δένδρα ἢ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτῶν δυναμένῳ νὰ συληθῇ καὶ ἀνασκαφῇ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἢ τῆς προηγηθείσης αὐτῶν συμμορίας τῶν Καταλάνων. Ὡς γνωστὸν μέχρις αὐτῆς τῆς ἑλληνικῆς ἐπανα-

στάσεως τοῦ 1821 οὐ μόνον ὁ σουλτάνος ἀλλὰ καὶ ὁ ἐλάχιστος πασᾶς αὐθαιρέτως ἠδύνατο νὰ κρεμάσῃ ἓνα χριστιανὸν καὶ δημεύσῃ τὴν περιουσίαν αὐτοῦ· διὰ τοῦτο δ' ἕκαστος ἐπροτίμη νὰ σωθῇ πρᾶσποιούμενος ἀνέχειαν δυναμένην νὰ διεγείρῃ τὸν οἶκτον καὶ τοῦ πενεστέρου τῶν ὀθωμανῶν, διότι, καθὼς ἔλεγον οἱ Χῆοι, καὶ αὐτὴ ἡ τυχαία τοῦ Τούρκου συνάντησις ἐκ ὀσπιζε.

Τουρκὸν εἶδες ; ἄσπρα θέλει !

κι' ἄλλον εἶδες ; κι' ἄλλα θέλει !

Ἄλλὰ καὶ ἂν ἔζη εἰς πόλεις, αἵτινες τῷ παρεῖχον σχετικὴν τινα ἀσφάλειαν, καὶ ἂν ὑπὸ τὴν προστασίαν ἡμέρου τινὸς πασᾶ ἀνενοχλήτως ἠδύνατο νὰ φανερώσῃ τ' ἀποταμιεύματα τῆς φιλοπονίας καὶ οἰκονομίας αὐτοῦ, ὁ ραγιαῶς δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὴν ναυτιλίαν διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι τὰ τότε πλοῖα ἦσαν πολυδάπανα. Τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας διεσταύρουν οἱ πειραταὶ τοῦ Δουλχίνου τῆς Σκόδρας, τῆς Βαρβαρικῆς Τριπόλεως, τοῦ Ἀλγερίου καὶ τῆς Τύνιδος, οἵτινες μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὴν λείαν τοῦ πλοίου καὶ τοῦ φορτίου ἀπήγαγον καὶ αὐτὰ τὰ πληρώματα εἰς αἰχμαλωσίαν πικροτέραν καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου· πρὸς ὑπερνίκησιν τοῦ φοβεροῦ τούτου κινδύνου τὰ πλοῖα ὤφειλον νὰ ἔχωσι πολυάριθμον πλήρωμα καὶ πυροβολικὸν καὶ νὰ ᾤσι μεγάλα καὶ ταχύπλοα, ἰδιότητες ἀπαιτοῦσαι θυσίας ἀνωτέρας τῶν δυνάμεων τῶν τότε ἑλληνικῶν βαλαντίων.

Ἡ γεωγραφικὴ θέσις καὶ πρὸ πάντων ἡ ἀγωνία τοῦ ἐδάφους τῶν ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ ἐκτεινομένων πόλεων τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος προώριζον τοὺς κατοίκους αὐτῶν εἰς ἐξασκῆσιν τοῦ ναυτικοῦ ἐπιτηδεύματος μᾶλλον ἢ τοὺς ἀντιπέραν οἰκοῦντας Πελοποννησίους, οἵτινες καὶ λιμένων στεροῦνται καὶ εὐφορωτέραν γῆν ἔχουσιν, ἐξ ἧς ἠδύναντο νὰ πορισθῶσιν ἀνετώτερον τὰ πρὸς τὸ ζῆν, χωρὶς νὰ διεγείρωσι καὶ τὴν ἀπληστίαν τῶν Τούρκων κατόχων πλουσιωτάτων τιμαρίων. Ἐκ τῶν Στερεοελλαδιτῶν μόνον οἱ Ἀκαρνᾶνες ἠδύναντο ἐπι-

διδόμενοι εἰς τὴν γεωργίαν ἢ ἀναδείξωσι τὴν εὐφορον αὐτῶν γῆν κέντρον σπουδαίου ἐμπορίου δυναμένου ἢ ἀναπτύξῃ τὴν ναυτιλίαν τῶν κατοικούντων τὰ παράλια, ἀφοῦ μάλιστα καὶ οἱ Τούρκοι δὲν ἐτόλμων ἢ ἀρπάσωσιν ἀτιμωρητὴ τὴν περιουσίαν τῶν ραγιαδῶν τοῦ Κάρλελι· ἀπὸ τῶν ἡρωϊκῶν ὅμως χρόνων μέχρι σήμερον οἱ Ἀκαρναῖνες, ζῶντες τὸν παλαιὸν αὐτῶν βίον, περιεφρόνησαν καὶ γεωργίαν καὶ ἐμπόριον, δοξάζοντες, ὅτι ἐπλάσθησαν διὰ μόνον τὸν σίδηρον.

Ἄγνωσθ' ὅποιαν ἐπιρροὴν ἐξήσκησεν ὁ σίδηρος τῶν Ἀκαρναῶνων καὶ ἐπὶ τῶν ἐν Μεσολογγίᾳ Τούρκων, ἐκ τῶν ὑπ' ὄψει ὅμως ἐκθέσεων δηλοῦται, ὅτι οὗτοι ἔζων ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τοὺς κατοίκους, ὅτι ὁ καθῆς μὴ θέλων πιθανῶς ἢ ἀνταλλάξῃ τὸ Μεσολόγγιον πρὸς τοὺς δρυμοὺς τοῦ Βάλτου, εἰς οὓς ἀπήγοντο οἱ αἰχμαλωτιζόμενοι συνάδελφοί αὐτοῦ, διετέλει εἰς φιλικωτάτας πρὸς τοὺς προκρίτους σχέσεις, μόνον ἐν καιρῷ λοιμοῦ καὶ ἐν συνοδίᾳ τῶν προκρίτων τούτων ἐξερχόμενος τῆς πόλεως, καὶ ὅτι τὰ ἀνοχῆ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν ἐπισκεπτόμενα τὸν Ἅγιον Σώστην πειρατικὰ πλοῖα ἐλήϊζον μὲν τὴν ἐνετικὴν σημαίαν, οὐδέποτε ὅμως διήρπασαν τὸ Μεσολόγγιον ἢ ἀπήγαγον εἰς αἰχμαλωσίαν Μεσολογγίτην. Οἱ τότε Μεσολογγῖται ἔζων ἐκ τῆς ἀλιείας καὶ ἐκ τῶν εἰς τὸν λιμένα αὐτῶν συγκεντρουμένων ὀλίγων τῆς Ἀκαρνανίας προϊόντων, ἤτοι βαλανιδίων, τυρίων, μαλλίων καὶ καπνῶν, εἰς φόρτωσιν τῶν ὁποίων ἐπροτιμῶντο τὰ πλοῖα τῶν Κεφαλλήνων· οἱ τελευταῖοι διατελοῦντες εἰς στενωτάτας φιλικὰς καὶ συγγενικὰς σχέσεις πρὸς τοὺς Μεσολογγίτας ἐδοκίμασαν διὰ πολυχρονίου πείρας τὴν τιμιότητά καὶ δραστηριότητά αὐτῶν, ἀρετὰς ἀπαιτήτους εἰς ἀνάδειξιν τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας· ἀλλ' ἡ αὐτὴ πείρα τοὺς ἐδίδαξεν, ὅτι οἱ προξενικοὶ φόροι καὶ τὰ διαμετακομιστήρια τῶν Ἑνετῶν οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ ἔντεχνος ληστεία καὶ καταστροφή παντός ἄλλου ναυτικοῦ δυναμένου νὰ συναγωνισθῇ πρὸς τὰ πλοῖα τῶν πατρικίων. Τὰς περιστάσεις ταύτας καλῶς σταθμίσαντες οἱ πρακτικοὶ Κεφαλλῆνες ἐθεώρησαν συμφέρον νὰ λύσωσι τὰ βαλάντια αὐτῶν ὑπὲρ τῆς ναυτι-

λίας τῶν Μεσολογγιτῶν, οἵτινες, καθὸ ὑπήκοοι τοῦ σουλτάνου, οὔτε προξενικὰ δικαιώματα ἐπλήρονον οὔτε τὰ αὐθαίρετα τιμολόγια τῶν ὀθωμανῶν τελωνῶν ἀνεγνώριζον. Τὰς σκέψεις τῶν Κεφαλλήνων συμμερισθέντες καὶ οἱ Ζακύνθιοι συνέτρεξαν διὰ τῶν κεφαλαίων αὐτῶν τοὺς Γαλαξειδιώτας, τῶν ὁποίων ἡ παλαιὰ ναυτιλία ἐλλείπει κεφαλαίων ὅλον ἐν κατεστρέφετο. Οὕτω δ' ὡς ἐκ θαύματος ἀνεφάνησαν ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ δύο ναυτιλῖαι, ἀρκετὰ ἰσχυραὶ, ὅπως παραταχθῶσι πρὸς τοὺς πειρατὰς καὶ ἀρκετὰ δραστήριοι, ὅπως διαφειλονεικήσωσι τὸ ἐλληνικὸν ἐμπόριον πρὸς ὅλους τοὺς ξένους.

Ἀπ' αὐτῆς τῆς ἰδρύσεως τῶν ἐν Πάτραις καὶ Ναυπάκτῳ προξενείων παρετηρήθη, ὅτι οὔτε οἱ Κεφαλλῆνες οὔτε οἱ Ζακύνθιοι συνήνεσαν εἰς πληρωμὴν τῶν προξενικῶν δικαιωμάτων· οἱ πρῶτοι προφασιζόμενοι ἀνέχειαν ἐξέδιδον συναλλάγματα μετὰ πολλῆς δυσκολίας ἐξαργυρούμενα ⁽¹⁾. οἱ δὲ Ζακύνθιοι παρουσιάσαντες εἰς τοὺς προξένους χρυσόβουλλον τι τῶν τελευταίων δεσποτῶν τῆς Πελοποννήσου χορηγοῦν αὐτοῖς ἐλευθερίαν ἐμπορίου διεκήρυξαν, ὅτι συνεπείᾳ τούτου ἐννοοῦσι νὰ μένωσιν ἀφορολόγητοι ⁽²⁾. ἐπειδὴ ὅμως ἀμφότεροι ἐδιάσθησαν νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τοὺς νόμους τῆς μητροπόλεως, σὺν τῷ χρόνῳ ἐξευρέθη ἕτερον ἡρωϊκὸν μέσον πρὸς ἀτιμώρητον δολίευσιν αὐτῶν, διότι αὐτοὶ μὲν μετέφερον λαθρεμπορικῶς τὰ διὰ τὰς Ἰονίους νήσους προωρισμένα φορτία, Τουρκικὰ δὲ πλοῖα ὑπ' αὐτῶν ναυλούμενα μετεκόμιζον μέχρι Κερκύρας ὅσα ἐμπορεύματα ἐσπέλλοντο εἰς Ἑνετίαν· οὕτω δὲ τὸ μὲν προξε-

(1) Ἐν ἔτει 1731 ὁ Κουμάνος πέμπει εἰς Κεφαλληνίαν τὸν υἱὸν του πρὸς εἰσπραξίν τῶν δικαιωμάτων, τὰ ὅποια ὄφειλον εἰς τὸ ἐν Ναυπάκτῳ προξενεῖον πλέον τῶν τριάκοντα πλοιάρχων (carnochiri). Ἐκθεσις τῆς 30 Νοεμβρίου 1731.

(2) In virtù di certo privilegio di quella comunità del 1453 del tempo appunto, come si crede, in cui questo Regno veniva signoreggiato da Corona estera Christiana. Ἐκθεσις Κουμάνου 9 Ἰανουαρίου 1738.

νεῖον ἔσπερεῖτο τῶν δικαιωμάτων, εἰς ἀπλήν δὲ μεταφορὰν ἀπὸ Κερκύρας εἰς Ἐνετίαν περιωρίσθησαν οἱ Ἐνετοὶ πλοίαρχοι, *i veri sudditi del Serenissimo Principe*, ὡς γράφει ὁ Κούμανος καταμηνύων εἰς τοὺς Πέντε τοὺς συμπατριώτας αὐτοῦ (1). Ἡ κατάχρησις ἦν φανερά, ἐπειδὴ ὅμως ἔλειπον οἱ πρὸς τιμωρίαν αὐτῆς εὐλογοφανεῖς τύποι, οἱ Πέντε ἐθεώρησαν φρονιμώτερον ν' ἀνεχθῶσι τὸ ἐμπορικὸν τέχνασμα τῶν ὑπηκόων αὐτῶν ἢ νὰ προβῶσιν εἰς ἔργα βίας πρὸς ἀπλήν ἱκανοποίησιν τῶν συμφερόντων τοῦ προξένου, ὡς προεῤῥέθη, τὴν δραστηριότητα τοῦ Κουμάνου ἀνεγνώριζον καὶ κατ' ἀξίαν ἀντήμειψαν ὡς Πέντε, ὡς Ἐνετοὶ ὅμως ἐβδελύττοντο τὴν ποταπότητα τοῦ χαρακτήρος αὐτοῦ καὶ πρὸ πάντων τὸν ὑπερβολικὸν ἐκεῖνον ζῆλον τὸν ὁποῖον ὁ Κεφαλλῆν ὑπάλληλος ἐπεδείκνυε κατασκοπεύων καὶ δυσφημῶν τοὺς συμπατριώτας αὐτοῦ. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἦν βεβαίως ἔξοχον πρόσωπον, ἐν τῇ ταπεινῇ ὅμως αὐτοῦ θέσει ἀνέδειξε τὴν αὐτὴν κακίαν ἣτις θεωρεῖται ὡς τὸ μόνον συστατικὸν παντὸς ἔξωμότου· ὡς γνωστὸν, αἱ ὑπηρεσίαι τῶν ἔξωμοτῶν τούτων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀμείβονται, αὐτὸ ὅμως τὸ πρόσωπον διεγείρει τὴν βδελυγμίαν καὶ ἐκείνων τοὺς ὁποῖους ὑπηρετεῖ· οὔτε ὁ Τούρκος ὑπολήπτεται τὸν Βυζαντινὸν ἔξωμότην, οὔτε ὁ Ἐνετός, οὔτε αὐτὸς ὁ Ἄγγλος ἠγάπησάν ποτε τοὺς χάριν βαθμῶν καὶ χρημάτων δολιευθέντας τὸ ἴδιον αὐτῶν ἔθνος.

Ἀποτυχῶν τῶν Πέντε ὁ Κούμανος καταμηνύει πρὸς τὸν ἐν Κερκύρα σταθμεύοντα γενικὸν τῆς θαλάσσης προνοητὴν, Ἐριτζὸν τὸν Β', τὸ ἐπιζήμιον εἰς τὰ ἔνετικά συμφέροντα τέχνασμα τῶν Ἰονίων, καὶ παρακαλεῖ τοῦτον θερμῶς, ὅπως διατάξῃ τὸν διευθυντὴν τοῦ λοιμοκαθαρηρίου ἵνα τοῦ λοιποῦ μὴ παραδίδῃ πᾶν ἐξ Ἑλλάδος προερχόμενον φορτίον, ἂν δὲν ἐπιδείξῃ ὁ φορτωτὴς ἀπόδειξιν περὶ πληρωμῆς τῶν δικαιωμάτων τοῦ προξενείου, μὴ παρουσιαζομένης δὲ ταύτης ὀφείλει ν' ἀπαιτῇ «ἀπὸ παντὸς μὲν δέματος μετάξης 400 λιτρῶν, πέντε

(1) Ἐκθέσις 10 Δεκεμβρίου 1737.

» τουρκικὰ γρόσια, ἀφ' ἐκάστου σάκκου σιτηρῶν, 4 γρόσια, ἀφ' ἐκάστου σάκκου κηροῦ, 1 γρόσιον, ἀπὸ δὲ τῶν μαλλίων καὶ ἄλλων ἐμπορευμάτων 1 % ἐπὶ τῆς ἀξίας.» (1)

Ἐπὶ τέλους οἱ Πέντε λαβόντες ὑπ' ὄψει τὰς ἀναφορὰς τῶν διαδόχων τοῦ Κουμάνου ἠθέλησαν νὰ θέσωσι φραγμὸν εἰς τὸ τοιοῦτον ἐμπόριον τῶν Ἰονίων· ἔθεν καὶ ὄρισαντες ἄλλα διαμετακομιστήρια ἀπέκρυψαν ἐπίτηδες τὰς ἔδρας αὐτῶν εἰς τὰς πρὸς τοὺς ἐμπόρους τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Πελοποννήσου ἐντύπους ἑλληνικὰς προκηρύξεις, μὲ τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ γνωρίζωσι τὰ διαμετακομιστήρια ταῦτα μόνοι οἱ Ἐνετοὶ πλοίαρχοι (2)· ἀλλ' ὁ περὶ τοιαύτας ἐφευρέσεις γόνιμος νοῦς τοῦ Ἑλλήνος ἐμπόρου κατάρθωσε νὰ ἐκμηδενίσῃ καὶ τὸ πονηρὸν τοῦτο τέχνασμα διὰ τῆς προμνημονευθείσης πονηρᾶς συνεννοήσεως τῶν Κεφαλλήνων καὶ Ζακινθίων πρὸς τοὺς Μεσολογγίτας καὶ Γαλαξειδιώτας, οἵτινες ἐγνώριζον, ὅτι πλὴν τῆς Ἐνετίας ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι λιμένες ἐν τῇ Ἀδρίᾳ καὶ τῇ Μεσογείῳ.

Περὶ τοῦ ναυτικοῦ τῶν Γαλαξειδιωτῶν ὀλιγίστας εἰδήσεις διέσωσαν αἱ ἐκθέσεις αἵτινες, ἐνῶ ἰσχυρίζονται, ὅτι καὶ τοῦτο συνετέλεσεν εἰς κατάπτωσιν τοῦ ἔνετικοῦ ἐμπορίου, δὲν ἐξηγοῦσι κατὰ πόσον ἠμιλλᾶτο πρὸς τὸ τῶν Μεσολογγιτῶν πλὴν τῶν μεγάλης χωρητικότητος πλοίων ἀμφότεραι· αἱ ναυτικαὶ αὗται πόλεις εἶχον καὶ πλοιάρια μετερχόμενα τὴν ἄκτοπλοῖαν τοῦ Κορινθιακοῦ· μία τῶν ἐκθέσεων ὀρίζουσα τὸν ναῦλον ἑνὸς τῶν πλοιαρίων τούτων (3) ὠδηγεῖ ἡμᾶς εἰς ἀναλογικὴν ἐκτίμησιν τῶν κερδῶν τῶν μεγαλειτέρων πλοίων διότι, ἂν παραβάλωμεν ἀντὶ πόσου ναύλου τὸ κοιλὸν τῆς κριθῆς μεταφέρεται σήμερον ἀπὸ Κορίνθου εἰς Αἴγιον, εὐκόλως δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν τὸν κατὰ γεωγραφικὸν μίλλιον

(1) Ἐθέσις τῆς 24 Λυγούστου 1733.

(2) Ἐκθέσεις τῆς 10 Ἰανουαρίου καὶ 12 Φεβρουαρίου 1755.

(3) Τὸ Γαλαξειδιωτικὸν τοῦτο πλοῖον μετέφερε 3,100 κοιλὰ κριθῆς ἐκ Κορίνθου εἰς Αἴγιον, πρὸς ἕνα παρὰν τὸ κοιλόν. Ἐκθέσις 13 Νηεμβρίου 1787.

ναύλον τῶν μεγαλειτέρων πλοίων, τῶν ὁποίων γινώσκουμεν τὴν χωρητικότητα ἐκ τοῦ ἐξῆς καταλόγου τοῦ προξένου Ἰωάννου Λάμπου· ὡς ἕκαστος παρατηρεῖ, ἡ καταγραφή αὕτη τῶν πλοίων τοῦ Μεσολογγίου ἀντιστοιχεῖ πρὸς αὐτὸ περίπου τὸ ἐπίσημον νηολόγιον τῶν ἡμετέρων λιμεναρχείων, δι' αὐτὸ δὲ τοῦτο πολὺ ἐνδιαφέρει ἡμᾶς, οὔτε αὐτὰ τὰ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως πλοῖα τοσοῦτον ἀκριβῶς γινώσκοντας.

Σημείωσις περὶ τῶν ὄσα Μεσολογγικὰ πλοῖα εὕρισκονται ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐν Μεσολογγίῳ (12 Νομβρίου 1764).

1. Πολάκα⁽¹⁾ χωρητικότητος τόνων⁽²⁾ 350, ἀνήκουσα⁽³⁾ εἰς τὸν Πέτρον Ζάλκαν.
2. Πολάκα τόνων 300, ἀγορασθεῖσα ἐν Λιβόρνῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Παῦλον Σαράντην.
3. Πολάκα τόνων 320, ἀγορασθεῖσα ἐν Λιβόρνῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Ἀποστόλην Κοτσάνην.
4. Πολάκα τόνων 240, ἀγορασθεῖσα ἐν Λιβόρνῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Ζαφείρην Λάντον.
5. Πολάκα τόνων 230, ναυπηγηθεῖσα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Κώσταν Κρασᾶν.
6. Κέκια⁽⁴⁾ τόνων 140, ἀγορασθεῖσα ἐν Λιβόρνῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Κωνσταντῆν Ζορμπᾶν.

(1) Ρολακα, γαλλιστὶ Rolacra, πλοῖον μὲ τρεῖς ἰσοῦς· κατὰ τὸν ναυτικο-λόγον Jal ἡ λέξις Rolacra παρεφθάρη ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ Πολλή "Ληρα, διότι ἀληθῶς τὰ πλοῖα ταῦτα εἶχον ὄψεσιν τὴν πρώραν.

(2) Τὸ ἐνετικὸν ἔγγραφον σημειοῖ ἐπιτετημένως Μα ἤτοι Modia, ἐλληνιστὶ μῶδια· μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς 121' ἑκατονταετηρίδος ἡ χωρητικότης τῶν Ἑβρωπαϊκῶν πλοίων καταμετρεῖτο διὰ μωδίων ἰσοδυνάμων πρὸς τοὺς ἑκτατε παραδεγεμένους τόνους· ἀλλ' ὡς φαίνεται, οἱ Ἕλληνες ναυτικοὶ μέχρι τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἐπροτίμων τοῦ τόνου τὸ μῶδιον.

(3) Τὸ ἐνετικὸν ἔγγραφον φέρει πάντοτε τὴν λέξιν Patrion δηλοῦσαν τὸν τε πλοίαρχον καὶ τὸν ἰδιοκτήτην· οἱ πλειστοὶ βεβαίως τῶν Μεσολογγιτῶν τούτων ἦσαν συγχρόνως ἰδιοκτήται καὶ πλοίαρχοι, ἐπειδὴ ὅμως ἐν τῇ ἀπαριθμῆσει τῶν συμμετοχικῶν πλοίων ἐνῶ ῥητῶς μνημονεύεται ὁ πλοίαρχος ὡς Μεσολογγίτης, σημειοῦται ὡς patrion Κεφαλλῆν, διὰ τοῦτο ἐπροτίμησα τὴν γενικωτέραν φράσιν (ἀνήκουσα) ὡς δηλοῦσαν ἀμφοτέρους.

(4) Εἶδος μεγάλου καϊκίου.

7. Πολάκα τόνων 300, ἀγορασθεῖσα ἐν Βαρβαρίᾳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Ἀθανάσιον Ξαχιέρην.

8. Φρεγάτα⁽¹⁾ τόνων 180, ναυπηγηθεῖσα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Σπύρον Μαρούλην.

9. Φρεγάνα τόνων 160, ναυπηγηθεῖσα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Ἀποστόλην Καψάλην.

10. Φρεγάτα τόνων 130, ναυπηγηθεῖσα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Θεόδωρην Κοτσικάρην.

11. Πίγγος⁽²⁾ τόνων 170, ναυπηγηθεῖς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Γληγόρην Κοτσικάρην.

12. Πίγγος τόνων 180, ναυπηγηθεῖς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Παῦλον Κοτσικάρην.

13. Φρεγάτα τόνων 140, ναυπηγηθεῖσα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Γιάννον Ραβόπουλον.

14. Μαρτίγγος⁽³⁾ τόνων 115, ναυπηγηθεῖς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Γεώργιον Γιράκον.

15. Μαρτίγγος τόνων 110, ναυπηγηθεῖς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Ἀϊᾶν Παναγόπουλον.

16. Μαρτίγγος τόνων 120, ναυπηγηθεῖς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Διαμαντῆν Διμέρην.

17. Μαρτίγγος τόνων 90, ναυπηγηθεῖς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Κωνσταντῆν Πεδάκον.

18. Μαρτίγγος τόνων 125, ναυπηγηθεῖς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Κωνσταντῆν Ψομάκην.

19. Μαρτίγγος τόνων 120, ναυπηγηθεῖς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Κώσταν Λέκαν.

20. Μαρτίγγος τόνων 70, ναυπηγηθεῖς ἐν [Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς Πέτρον Βλαβέλην.

21. Μαρτίγγος τόνων 65, ναυπηγηθεῖς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Μίκον Ζόμπην.

22. Μαρτίγγος τόνων 100, ναυπηγηθεῖς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Μίκον Ἀλβερᾶν.

(1) Ἡ φρεγάτα, σὺν τῷ κελουμένῳ εἰς ἀπάσας τὰς γλώσσας, ἦν ταχύπλοον, τρίστον καὶ καλῶς ἐπλισμένον πλοῖον, ἀντιστοιχοῦν κατὰ τὸν Jal, πρὸς τὸ ἐλληνικὸν ἄφρακτον ἐξ οὗ καὶ κατὰ παραφθορὰν παρήχθη τὸ ὄνομα Frogata.

(2) Pincu, γαλλιστὶ Pinque, τρίστον πλοῖον μετὰ πλατείας κοιλίας.

(3) Martegno, Martegao, ὡς κατὰ παραφθορὰν τοῦ Marsiliana, εἶδος πλοίων ὑγασθέντων σὺν τῷ ὅτι ἐπλεον μέχρι καὶ πέραν τῆς Μασσαλίας.

23. Μαρτίγγος τόνων 100, ναυπηγηθείς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Θεοδωρῆν Κακλαμάνον.
24. Μαρτίγγος τόνων 75, ναυπηγηθείς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Γαλάνην Ταμπάκην.
25. Μαρτίγγος τόνων 120, ἀγορασθεὶς παρὰ τινος Κρητὸς καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Ἀντώνιον Σκαρπαλέντζην.
26. Μαρτίγγος τόνων 75, ναυπηγηθείς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Γιάννην Κάζην.
27. Μαρτίγγος τόνων 110, ναυπηγηθείς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Κώσταν Δήμαρον.
28. Μαρτίγγος τόνων 120, ἀγορασθεὶς ἐν Κρήτῃ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Μαθιδὸν Κανόπουλον.
29. Φρεγάτα τόνων 140, ναυπηγηθεῖσα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Ἀσημάκην Καλταβάνην.
30. Φρεγάτα τόνων 130, ἀγορασθεῖσα ἐν Φιούμῃ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Ζώνη Καλλιμάχην.
31. Μαρτίγγος τόνων 70, ναυπηγηθείς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Δημήτρην Καβαζάρην.
32. Μαρτίγγος τόνων 140, ἀγορασθεὶς παρ' Ἀγγλοῦ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Δημήτρην Σιδέρην.
33. Μαρτίγγος τόνων 95, ναυπηγηθείς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Γεωργάκην Ἀγλυτον.
34. Μαρτίγγος τόνων 100, ναυπηγηθείς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Κωνσταντῆν Βλαχιώτην.
35. Μαρτίγγος τόνων 85, ναυπηγηθείς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Ἀνδρουτσοῦ Κοτσακάρην.
36. Μαρτίγγος τόνων 130, ναυπηγηθείς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Κωνσταντῆν Πάρλαν.
37. Μαρτίγγος τόνων 75, ναυπηγηθείς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Ζήσιμον Μαλισιάνον.
38. Φρεγάτα τόνων 160, ναυπηγηθεῖσα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Χριστόδουλον Κανόπουλον.
39. Μαρτίγγος τόνων 120, ναυπηγηθείς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Σταματάκην Βαλσαμάκην.
40. Μαρτίγγος τόνων 90, ναυπηγηθείς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Παναγιώτην Κουρκουμέλην.
41. Μαρτίγγος τόνων 115, ναυπηγηθείς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Σπύρον Κρητικόν.

42. Μαρτίγγος τόνων 120, ναυπηγηθείς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Ζώνη τοῦ Γουλιάμου.
43. Φρεγάτα τόνων 150, ναυπηγηθεῖσα ἐν Πρεβέζῃ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Μάνθον Τρικούπην.
44. Καΐκιον τόνων 50, ναυπηγηθὲν ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Θωμᾶν Καλαμπαλίκην.
45. Καΐκιον τόνων 30, ναυπηγηθὲν ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Ἀναστάσην Μαστρογιάννην.
46. Φρεγάτα τόνων 135, κομισθεῖσα ἐκ Τεργέστης καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Ζώνη Ραχιμάκην.
- 47—48. Δύο φρεγάται χωρητικότητος τόνων 150, ναυπηγούμεναι, καὶ ἀνήκουσαι εἰς τοὺς Θεοχάρην Κουρκουμέλην καὶ τὸν Κωνσταντῆν Ξαχίερην.

Κατάλογος τῶν ἐν Ἀνατολικῷ πλοίων.

49. Πολάκα τόνων 200, ναυπηγηθεῖσα ἐν Ἀνατολικῷ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Γληγόρην Σκάρδην.
50. Πολάκα τόνων 230, ναυπηγηθεῖσα ἐν Τεργέστη καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Ζαφείρην Φίλτσον.
51. Μαρτίγγος τόνων 120, ναυπηγηθείς ἐν Ἀνατολικῷ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Ἀποστόλην Νεγρέζην.
52. Μαρτίγγος τόνων 140, ναυπηγηθείς ἐν Ἀνατολικῷ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Μίκον Βασιλάκην.
- Πλοῖα συμμετοχικὰ Κεφαλλήνων καὶ Ἰθακησίων πρὸς Μεσολογγίτας· τὰ πληρώματα ἀποτελοῦνται ἐκ Κεφαλλήνων καὶ Ἰθακησίων, ἀλλ' οἱ πλοίαρχοι εἶναι πάντοτε Μεσολογγίται.
53. Φρεγάτα τόνων 160, ναυπηγηθεῖσα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Ἀνδρέαν Ριτζαρδόπουλον.
54. Φρεγάτα τόνων 180, ναυπηγηθεῖσα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Νικολέτον Κούμπαν.
55. Φρεγάτα τόνων 140, ναυπηγηθεῖσα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Μαρίνον Κούμπαν.
56. Φρεγάτα τόνων 180, ναυπηγηθεῖσα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Ἀποστόλην Κουνδούρην.
57. Φρεγάτα τόνων 140, ναυπηγηθεῖσα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Ζαννῆν Καλλιγᾶν.

58. Φρεγάτα τόνων 140, αγορασθεῖσα ἐν Λιβόρνῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Ἀντώνιον Κουνδούρη.

59. Φρεγάτα τόνων 130, αγορασθεῖσα ἐν Λιβόρνῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Ἰωάννην Κούμπαν.

60. Φρεγάτα τόνων 160, ναυπηγηθεῖσα εἰς Κουνουπέλι (Cuniperli) καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Ἀλβίζην Κουνδούρη.

61. Φρεγάτα τόνων 180, ναυπηγηθεῖσα εἰς Κουνουπέλι καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Γιάννην Κουνδούρη.

62. Φρεγάτα τόνων 160, ναυπηγηθεῖσα εἰς Κουνουπέλι καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Γληγόρην Πανᾶν.

63. Φρεγάτα τόνων 150, ναυπηγηθεῖσα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Γεώργιον Καλλιγᾶν.

64. Φρεγάτα τόνων 120, ναυπηγηθεῖσα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Στέφανον Κουνδούρη.

65. Πίγγος τόνων 175 ναυπηγηθεῖς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Στάθην Καρλέτον ἐξ Ἀγίας Μαύρας.

66. Μαρτίγγος τόνων 95 ναυπηγηθεῖς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Παναγῆν Καλλιγᾶν.

67. Μαρτίγγος τόνων 100, ναυπηγηθεῖς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Βρητόπουλον.

68. Μαρτίγγος ναυπηγηθεῖς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Δημάκην Βαξιμόν.

69. Μαρτίγγος τόνων 120, ναυπηγηθεῖς ἐν Ἀλφειῷ (Orfoa), καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Ἀποστόλην Ἀνδραβιδιώτην ἐκ Ζακύνθου.

70. Μαρτίγγος τόνων 140, ναυπηγηθεῖς ἐν Λιβόρνῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Γεώργιον Ριτζαρδόπουλον.

71. Φρεγάτα τόνων 150, αγορασθεῖσα ἐν Λιβόρνῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Γεράσιμον Κουνδούρη.

72. Μαρτίγγος τόνων 80, ναυπηγηθεῖς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Στάθην Βαξιμόν.

73. Μαρτίγγος τόνων 65, ναυπηγηθεῖς ἐν Μεσολογγίῳ, καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Δῆμον . . . Ραζῆν?

74. Μαρτίγγος τόνων 130, ναυπηγηθεῖς ἐν Μεσολογγίῳ, καὶ ἀνήκων εἰς τὸν Διονύσιον Καραβίαν ἐξ Ἰθάκης.

75. Πολάκα τόνων 350, αγορασθεῖσα ἐν Λιβόρνῳ καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν Γιάννην Βαλσαμάκην (1).

(1) Ἐκθεσις Ἰωάννου Λάππου, 12 Νοεμβρίου 1784.

Οὕτω τὸ Μεσολόγγιον ἔχον πλοῖα περιλαμβάνοντα ἐν συνόλῳ τόνους 10,640 δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ὁ πρῶτος ἱστορικὸς λιμὴν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ἀφοῦ στερούμεθα τοιαύτης ἐπισήμου καταγραφῆς τῆς ναυτικῆς δυνάμεως ἐτέρων ἑλληνικῶν λιμένων μέχρι τοῦ τέλους τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος. Καὶ πιθανὸν μὲν ὅτι τὸ Γαλαξείδιον, εἰς τὰ αὐτὰ ὡς τὸ Μεσολόγγιον ὀφείλον μέσα τὴν ναυτικὴν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν, ἤμιλλᾶτο πρὸς τὸν Αἰτωλικὸν λιμένα, ἐκ νεωτέρων ὅμως τεκμηρίων δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ὁ βαθμὸς τῆς ἀμίλλης ταύτης οὔτε τὰ ναυτικὰ τοῦ Μεσολογγίου πρωτεῖα διεξεδίκει, οὔτε μέχρις αὐτῆς τῆς ἰσότητος ἔφθασέ ποτε. Ἐν ἔτει 1813 τὸ Μεσολόγγιον οὐδὲ ἐν πλοῖον ἄξιον λόγου ἐκέκτητο, ἀφ' ἐτέρου δὲ τὸ Γαλαξείδιον συγκεντρώσαν τὰ χρηματικὰ τῶν Πελοποννησίων κεφάλαια καὶ ὑποστηρίζόμενον ὑπὸ τοῦ παντοδυνάμου Ἀλῆ πασᾶ ἔφθασεν εἰς σπουδαῖον βαθμὸν ναυτικῆς ἀναπτύξεως· καὶ ὅμως ἐξ ἐπισήμου καταγραφῆς τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῶν τότε Γαλαξειδιωτῶν βεβαιούμεθα, ὅτι οὐδ' ἐν ἔτει 1813 ὁ Λοκρικὸς λιμὴν δύναται νὰ συγκριθῆ πρὸς τὸ ἐν ἔτει 1764 νηολόγιον τοῦ Αἰτωλικοῦ λιμένος (1).

(1) Κατὰ τὴν ἐν λόγῳ καταγραφὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ εἶχε τοῦτο ὡς ἐξῆς κατὰ λιμένας. Ἰδρα πλοῖα 120, χωρητικότητος ἐν συνόλῳ τόνων 45,000, ναῦται 5,400, πυροβόλα 2,400. Πέτσαι πλοῖα 60, τόνων 19,500, ναῦται 2,700, πυροβόλα 900. Πόρος πλοῖα 4, τόνων 600, ναῦται 120, πυροβόλα 24. Παρὰ πλοῖα 60, τόνων 25,500, ναῦται 1,800, πυροβόλα 720. Μύκωνος πλοῖα 22, τόνων 3,300, ναῦται 440, πυροβόλα 132. Πάτμος πλοῖα 13, τόνων 1,690, ναῦται 195, πυροβόλα 52. Λέρος πλοῖα 4, τόνων 480, ναῦται 48, πυροβόλα 16. Ρόδος πλοῖα 2, τόνων 900, ναῦται 160, πυροβόλα 40. Κύμη πλοῖα 25, τόνων 4,500, ναῦται 450, πυροβόλα 100. Καστελλόριζον πλοῖα 30, τόνων 3,600, ναῦται 450, πυροβόλα 60. Χίος πλοῖα 6, τόνων 1,200, ναῦται 90, πυροβόλα 24. Σκύρος πλοῖα 12, τόνων 1,200, ναῦται 144, πυροβόλα 48. Σκόπελος πλοῖα 35, τόνων

Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀξία τῆς τότε πόλεως τοῦ Γαλαξειδίου ἐξετιμᾶτο εἰς 30 ἑκατομμύρια γροσίων, ἀναλογικῶς δύναται νὰ ἐκτιμηθῇ καὶ τὸ Μεσολόγγιον τοῦ 1764 εἰς 35 ἑκατομμύρια γροσίων ἀντιστοιχούντων πρὸς 70 περίπου ἑκατομμύρια ἑλληνικῶν δραχμῶν.

Ὁ κύκλος τῶν ναυτικῶν καὶ ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων τῶν Μεσολογγιτῶν σὺν τῷ χρόνῳ ἠϋρύνθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οἱ Εὐρωπαῖοι πλοῖαρχοι ἀπαντῶντες εἰς πάντα λιμένα τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς τὰ πλοῖα τοῦ Μεσολογγίου ἀνεγνώρισαν ἐπὶ τέλους, ὅτι πᾶς συναγωνισμὸς κατέστη ἀδύνατος. Εἰς τὴν μονομερῆ ταύτην ἐκμετάλλευσιν τῶν ἑλληνικῶν λιμένων συνετέλεσαν βεβαίως ἡ δραστηριότης τῶν πλοιάρχων καὶ ἡ εὐθηνία τῶν ναύλων, οὐχ ἥττον ὅμως καὶ αὐτὴ ἡ φιλοχρηματία τῶν ἐν Μεσολογγίῳ ὑποπροξένων τῆς Ἑνετίας.

Καθὰ προσημειώθη μετὰ πολλῆς δυσκολίας ἰδρυθέντα τὰ ἐν Δραγαμίστῳ καὶ Μεσολογγίῳ ὑποπροξενεῖα ἐναλλάξ ὑπήχθησαν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν Πατρῶν καὶ τῆς Ναυπάκτου.

6300, ναῦται 525, πυροβόλα 140. Μιτυλήνη πλοῖα 2, τόνων 280, ναῦται 24, πυροβόλα 4. Λήμνος πλοῖα 15, τόνων 3900, ναῦται 300, πυροβόλα 90. Τρικέρι καὶ Βῶλος πλοῖα 12, τόνων 2160, ναῦται 216, πυροβόλα 48. Θεσσαλονίκη πλοῖα 4, τόνων 720, ναῦται 60, πυροβόλα 8. Νάξος πλοῖα 2, τόνων 240, ναῦται 24, πυροβόλα 4. Κρήνη πλοῖα 40, τόνων 15,000, ναῦται 2200, πυροβόλα 480. Κέα πλοῖα 7, τόνων 560, ναῦται 84, πυροβόλα 14. Τήνος πλοῖα 11, τόνων 880, ναῦται 132, πυροβόλα 44. Ἴος πλοῖον 1 τόνων 150, ναῦται 16, πυροβόλα 2. Δίλος πλοῖα 4, τόνων 400, ναῦται 48, πυροβόλα 16. Σίφνος πλοῖα 2, τόνων 160, ναῦται 20, πυροβόλα 4. Θήρα πλοῖα 32, τόνων 2560, ναῦται 480, πυροβόλα 128. Ἄνδρος πλοῖα 40, τόνων 2800, ναῦται 400, πυροβόλα 80. Γαλαξειδίον πλοῖα 50, τόνων 10,000, ναῦται 1100, πυροβόλα 80. Ἦτοι ἐν συνόλῳ πλοῖα 615 χωρητικότητος 153, 580 τόνων, 5878 πυροβόλων, καὶ ναῦται 37,526. (Pouqueville voyage dans la Grèce τόμ. VI, σελ. 294—297).

Οἱ πρόξενοι οὗτοι πολλάκις ἰδόντες τοὺς κύκλους αὐτῶν ταραχθέντας καὶ περιορισθέντας ὑπὸ τῶν ἐξ Ἑνετίας πεμπομένων ὑποπροξένων, κατάρθωσαν νὰ ἐπιφυλάξωσιν εἰς ἑαυτοὺς τὸ δικαίωμα τοῦ διορισμοῦ τῶν ἄνω δύο ὑποπροξένων ἐκλέγοντες τούτους μεταξὺ τῶν προϋχόντων ἐκείνων, οἵτινες χάριν ἀπλῆς τιμῆς δεχόμενοι τὸ ἀξίωμα, ἦσαν πρόθυμοι εἰς πληρωμὴν τῆς νενομισμένης εἰσφορᾶς τῶν 50 καὶ 100 φλωρίων. Ἄλλ' ἡ ἐμπορικὴ καὶ ναυτικὴ τοῦ Μεσολογγίου ἀνάπτυξις δὲν διέφυγε τὴν προσοχὴν τῶν ἐν Ἑνετίᾳ θεσιθηρῶν, ἔθεν καὶ περὶ τὸ ἔτος 1750, ἐναντίον πάσης γνωμοδοτήσεως τοῦ ἐν Πάτραις προξένου, κατέπλευσεν εἰς Μεσολόγγιον ὡς ὑποπρόξενος τῆς Δημοκρατίας ὁ Σπυρίδων Βαρότσης, καταγόμενος ἐκ παλαιοῦ ἐξελληνισμένου ἐνετικοῦ οἴκου τοῦ Αἰγαίου πελάγους.

Ὡς πρακτικὸς ἄνθρωπος ὁ Βαρότσης ἐθεώρησε συμφερότερον νὰ προσοικειωθῇ μᾶλλον εἰς τοὺς Μεσολογγίτας ἢ νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ ἐν Πάτραις προϊσταμένου αὐτοῦ· νυμφευθεὶς ἐν Μεσολογγίῳ ἔπεισε τοὺς πλοιάρχους, ὅτι οὐδόλως ἠνθόει νὰ καταπολεμήσῃ τὸ ναυτικὸν αὐτῶν χάριν τῆς ξένης σημαίας, τὴν ὁποίαν ἀντεπροσώπευεν, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ συντελέσῃ εἰς ἀνάπτυξιν αὐτοῦ, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅπως καὶ αὐτοὶ ἀνταμείψωσι τὸν ὑπὲρ τῶν συμφερόντων αὐτῶν ζῆλον αὐτοῦ. Οἱ Μεσολογγίται εὐκόλως συνεννοήθησαν πρὸς τοιοῦτον καλοθελητὴν καὶ μάλιστα γαμβρόν των, ὅστις ἀμέσως ἤρχισεν ἐφοδιάζων τὰ πλοῖα διὰ προξενικῶν διπλωμάτων, (patente) δυνάμει τῶν ὁποίων ἀκωλύτως ταῦτα ἠδύναντο νὰ καταπλέωσιν εἰς ὅλας τὰς λεγομένας σκᾶλας τῆς Ἀνατολῆς ὡς καὶ εἰς τοὺς πρὸς τὴν Ἀνατολὴν ἐμπορευομένους λιμένας τῆς Εὐρώπης. Διὰ τοῦ προνομίου τούτου οἱ Μεσολογγίται ἠδύναντο νὰ παρουσιάζωνται εἰς μὲν τὰς Τουρκικὰς ἀρχὰς, ὡς ὀθωμανοὶ ὑπήκοοι, εἰς δὲ τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λιμένας ὡς προστατευόμενοι τῆς Δημοκρατίας, ἐπομένως ἀναλόγως τῶν περιστάσεων ἐπρότεινον εἰς τοὺς ἐμπόρους καὶ ναύλους συμφερωτέρους, ὅπερ ἠδυνάτουν νὰ πράξωσιν οἱ

ξένοι πλοίαρχοι ἐπὶ τῶν λιμένων τοῦλάχιστον τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους.

Ὁ τότε πρόξενος τῶν Πατρῶν Μεσαλαῶς οὔτε εἰς τὰ νέα κέρδη τοῦ Βαρότση συμμετέχων, οὔτε αὐτὴν τὴν παλαιὰν εἰσφορὰν τῶν ἑκατὸν φλωρίων λαμβάνων, ἐκήρυξε λυσσώδη πρὸς τὸν ὑποπρόξενον τοῦ Μεσολογγίου πόλεμον, καὶ ἐπανειλημμένως κατεμήνυσέ καὶ ἐσυκοφάντησεν αὐτὸν εἰς τοὺς Πέντε ὡς προδότην τῶν Ἑνετικῶν συμφερόντων· διὰ τοῦ πολέμου δὲ τούτου ἐπεδίωκεν ἢ τὴν παῦσιν αὐτοῦ, ἢ τοῦλάχιστον τὴν ἐκφόβισίν του πρὸς εὐλόγον τινα συμβιβασμὸν ἐπὶ τέλους ὅμως ἀμφοτέρων ἀποτυχῶν, προέβη αὐτοδικαίως εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ Βαρότση διὰ τοῦ Κεφαλλήνος Γερασίου Φωκᾶ (15 ὀκτωβρίου 1755) ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι ὁ ἀπολυθεὶς ἔπαυσε χαίρων τὴν εὐνοίαν τῶν ἐν Μεσολογγίῳ Τουρκικῶν ἀρχῶν καὶ ὅτι δῆθεν διετέλει προσωπικὸς ἐχθρὸς τοῦ ἐν Πάτραις προξένου τῆς Γαλλίας.

Ἐκ τῆς πρὸς τοὺς πέντε ἀλληλογραφίας πεισθεὶς ὁ Μεσαλαῶς, ὅτι ὁ ἀπολυθεὶς ὑποπρόξενος ὑπεστηρίζετο ὑπὸ ἰσχυρῶν προσώπων, ἔσπευσε νὰ ζητήσῃ τὴν ἐπικύρωσιν τῶν γενομένων ἐν ὄνόματι αὐτῶν τῶν Ἑνετικῶν συμφερόντων, τὰ ὁποῖα ἐδολιεύετο ὁ Βαρότσης διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν Μεσολογγιτῶν (1). Πρὶν ὅμως ἀποφασίσωσι περὶ τούτου οἱ Πέντε, προέβαλεν εἰς τὸ μέσον αὐτόκλητος τοῦ Βαρότση προστάτης αὐτὸς ὁ προνοητὴς τῆς θαλάσσης Ἱερώνυμος Κουερίνης, ὅστις εὐνοῶν τὸν καταδιωκόμενον ὑποπρόξενον, διέταξε τὸν Μεσαλαῶν ν' ἀνακαλέσῃ τὸν Φωκᾶν καὶ παραδώσῃ τὸν λιμένα τοῦ Μεσολογγίου εἰς τὸν νόμιμον αὐτοῦ προστάτην, τὸν Βαρότσην· εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ ναυάρχου ἔσπευσε νὰ ὑπακούσῃ εὐλαβῶς ὁ πρόξενος, ὅστις οὐδὲν ἤττον καὶ μετέπειτα ἐξηκολού-

(1) Contribuendo alla floridezza del traffico dei Missolongioti con notabilissima diminuzione di quello de' sudditi, e nelle occorrenze de' bastimenti stessi rilasciò loro patente per l' Arcipelago o scale di Levante onde spiegano bandiera Veneta. Ἐκθεσις 3 Νοεμβρίου 1758.

θησε καταμηνύων εἰς τοὺς Πέντε τὴν δυστροπίαν τοῦ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ συγκατατιθεμένου νὰ συνεισφέρῃ τὸν νενομισμένον φόρον τῶν ἑκατὸν φλωρίων ὑποπροξένου.

Ἡ εὐτυχία τῶν Μεσολογγιτῶν ὀλίγον διήρκεσεν· ὡς γνωστὸν καὶ οἱ φιλελεύθεροι οὗτοι Αἰτωλοὶ λαβόντες ἐνεργὸν μέρος ἐν τῇ ἐπαναστάσει τοῦ 1769 ἐπλήρωσαν τὸ λάθος ἐκεῖνο διὰ τῆς ἐντελοῦς καταστροφῆς τῆς πόλεως καὶ τῆς ναυτιλίας αὐτῶν. Ἐν τῇ Τουρκοκρατούμενῃ Ἑλλάδι ἐξέθηκα ἐν ἐκτάσει τὰ τότε διαδραματισθέντα, μετὰ πλειότερας δὲ ἀκριβείας θέλω ἐξιστορήσει αὐτὰ ἐν ἄλλῳ συγγράμματι ἐπὶ τῇ βάσει μᾶλλον ἀξιοπίστων ἐκθέσεων, τὰς ὁποίας τότε ἠγνόουν· ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲ ἀρκούμαι σημειῶν, ὅτι τὰ Μεσολογγιτικὰ πλοῖα ἐν συνόλῳ εἰς ὀγδοήκοντα συμπεσοῦμενα, ἀφοῦ γενναίως ἐπὶ μίαν συνεχῆ ἑβδομάδα ἀντιπαρετάχθησαν πρὸς τὸν περιζώσαντα αὐτὰ πειρατικὸν στόλον τῶν Δουλχινιωτῶν καὶ Σκοδριάνων, ἐπὶ τέλους δι' ἀπάτης καταληφθέντα ἐγένοντο μετὰ τῆς πόλεως ἀνηλεῆς βορᾶ τοῦ πυρὸς (10 Ἀπριλίου 1770) (1).

Οἱ πλεῖστοι τῶν Μεσολογγιτῶν διαφυγόντες τὴν σφαγὴν εὔρον ἄσυλον ἐν Ἑπτανήσῳ, ἐντεῦθεν δὲ μετὰ τὴν εἰρήνην ἐπανελθόντες εἰς τὰς ἡρειπώμενας ἐστίας αὐτῶν κατέβαλον γιγαντιαίας προσπάθειας εἰς ἀνάστασιν τῆς ναυτιλίας. Χάρις εἰς τὰς προσπάθειας ταύτας, ἐξ αὐτῆς τῆς ἐτι καπνιζούσης τέφρας τοῦ στόλου αὐτῶν ἀνεπήδησαν, ὡς ὁ ἀναγεννώμενος φοῖνιξ, ἐξήκοντα καινουργῆ πλοῖα. Κατὰ παράδοξον ὅμως σύμπτωσιν καὶ ἡ νέα αὕτη ναυτιλία κατεστράφη διὰ χειρὸς Ἀλβανικῆς.

Ἐν ἔτει 1804 τὸ Μεσολόγγιον βιαίως ἀποσπασθὲν τοῦ πασαλικίου τῆς Εὐβοίας ὑπήχθη εἰς τὸν βάρβαρον ζυγὸν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ὅστις ἐκ φήμης γινώσκων τὰ πλούτη τῶν Μεσολογγιτῶν ὑπέβαλεν αὐτοὺς εἰς τοιαύτην συνεχῆ καὶ σκλη-

(1) Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς σελ. 494—500. Rouqueville voyage dans la Grèce III, σελ. 532—533.

ράν φορολογίαν (1), ὥστε ἐντὸς ὀλίγου περιελθόντες εἰς παν-
τελῆ ἔνδειαν ἐπροτίμησαν νὰ ἐγκαταλείψωσιν ἐπάγγελμα,
ἐναντίον τοῦ ὁποίου συνώμοσεν ἡ τύχη αὐτῶν καὶ ἐκλέξωσι
ταπεινότερον ἐπιτήδευμα δυνάμενον νὰ προφυλάξῃ τὴν ζωὴν
αὐτῶν ἀπὸ τῆς βασκανίας τοῦ αἰμοβόρου τυράννου. Τὴν ἀ-
λιείαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μετερχομένους εὔρε τοὺς Μεσολογ-
γίτας ἢ ἐπανάστασις τοῦ 1821, ὡς τοιοῦτους δὲ περιέγραψεν
αὐτοὺς καὶ ὁ ἱστορικὸς αὐτῆς, ὅστις, καίτοι Μεσολογγίτης,
οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην παράδοσιν κατώρθωσε νὰ περισυνάξῃ
παρὰ τῶν συγχρόνων περὶ τῶν δύο τούτων ναυτιλιῶν. Ὡς λεί-
ψανον μᾶλλον τῆς παρελθούσης ναυτικῆς αὐτοῦ ἀκμῆς ἢ
πρὸς σπουδαίαν ἐμπορίαν, τὸ Μεσολόγγιον διέσωζε μέχρι τοῦ
1818 μίαν καὶ μόνην πολάκαν μετὰ δεκαοκτῶ βαρκῶν (2) ἀ-
ποτελοῦσαν τὸ μικροσκοπικὸν ναυτικὸν τῆς πόλεως, ἥτις πρὸ
ἡμισείας ἑκατονταετηρίδος ἀνεδείχθη ὁ πρῶτιστος τῆς Ἑλ-
λάδος λιμῆν, πιθανῶς δὲ καὶ τὸ φυτώριον τῆς ἔκτοτε ἀνα-
πτυχθείσης μεγάλης τῆς Ἑλλάδος ναυτιλίας.

Κ. ΣΑΘΑΣ.

ΦΟΡΟΙ Η ΔΑΝΕΙΑ;

ὑποθέτομεν ἐκτάκτους ἐν τινι χώρᾳ ἀνάγκας· πόλεμος
π. χ. δύναται νὰ εἶναι ἐπὶ οὐραῖς ἢ καὶ ἐξ ἀπροόπτου δυνα-
τὸν νὰ καταλάβῃ τὴν ἐπικράτειαν. Τὰ τακτικὰ εἰσοδήμα-
τά της εἶναι πολλῶν ὑποδεέστερα τοῦ ἐπαρκοῦς ἐπομένως ἐξε-
ταστέα ἢ οἰκονομικῇ ἐν τοιαύτῃ περιστάσει πολιτικῇ της.
Πρέπει νὰ δανεισθῇ ἢ νὰ φορολογήσῃ;

(1) Rouqueville, αὐτόθι.

(2) Αἱ βάρκαι αὗται περιλαμβάνουσαι ἐν συνόλῳ τόνους 360
ἀντεστοίχουν πρὸς μίαν ἑτέραν πολάκαν, τῆς ὁποίας τοσαύτη πε-
ρίπου ἦν ἡ χωρητικότης (Rouqueville voyage dans la Grèce, τόμ.
III, σελ. 532—533).

Κατ' οὐσίαν ὁ λέγων δάνειον ὑπονοεῖ τὸν φόρον, διότι διὰ
τούτου ἐπὶ τέλους θὰ πληρωθῇ ἐκεῖνο. Ὡστε ὅταν ἐν τῇ
Ἑλληνικῇ πολιτείᾳ βλέπομεν ψηφίσεις δανείων ἀνευ ἐσωτερι-
κῆς προνοίας εἰς πληρωμὴν αὐτῶν, ἀποροῦμεν ὄχι διὰ τὴν
ἐλλειψιν τῆς ἐννοίας ἀλλὰ διὰ τὴν ἐκτύλιξιν τῶν συνεπειῶν
τοιουτοτρόπως καὶ οἱ λαίμαργοι τῶν παιδῶν τρώγουσι διὰ μιᾶς
τὰ γλυκίσματα τῶν μεγάλων οἰκογενειακῶν ἑορτῶν, ὅπως
δώσωσι τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸν ἰατρὸν νὰ ἐξασκήσῃ κατόπιν
τὴν τέχνην του.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ κύριον ζήτημα, ἀναλύεται τοῦτο ἐν τοῖς
ἐξῆς: Ποῖον τὸ συμφερώτερον; νὰ ἐπαρκῇ ἢ ἐπικράτεια εἰς
τὰς ἐκτάκτους ἀνάγκας αὐτῆς διὰ φόρων βαρέων, οἵτινες διαρ-
κοῦσιν ὅσον καὶ αἱ ἔκτακτοι περιστάσεις, ἢ διὰ φόρων σχετικῶς
μὲν ἐλαφρῶν, διαρκούντων δὲ καὶ μετὰ τὴν παρέλευσιν τῶν
περιστάσεων τούτων εἰς πληρωμὴν τῶν τόκων τοῦ δι' αὐτάς
συνομολογηθέντος δανείου; Μεταξὺ τῶν δύο τούτων μεθόδων
ἡ τελευταία εἶναι προφανῶς εὐκολωτέρα. Καὶ δάνειον προχει-
ρότερον δύναται νὰ εὔρεθῇ καὶ ἐλαφρὸς φόρος εἶναι μᾶλλον
εὐεῖσπρακτος, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου τὸ κανονικὸν εἰσοδήμα τοῦ φό-
ρου βραδέως συγκεντροῦται εἰς τὰ ταμεῖα τῆς ἐπικρατείας
καὶ ὅταν οὗτος εἶναι βαρὺς δυσκολώτερον εἰσπράττεται. Καὶ
ὅμως αἱ εὐκολίαι αὗται τῆς δανειστικῆς μεθόδου ἀπέναντι
τῆς ἀπλῶς φορολογικῆς ἀποτελοῦσι κατωφέρειαν λίαν ἐπικίν-
δυνον. Τὰ δυσυπολόγιστα δημόσια βάρη, ὁ ὄγκος ἐν γένει τῶν
ἑσημέραι ἐπιτεινομένων δημοσίων χρεῶν ὀφείλεται κατὰ μέ-
γα μέρος εἰς τὴν δανειστικὴν τῶν ἐπικρατειῶν πολιτικὴν.

Πάντοτε ἡ εὐκολία τοῦ δαπανᾶν ἀλλότρια εἶναι ἐπαγω-
γοτέρα τοῦ δαπανᾶν ἴδια. Ὅταν αἱ ἐπικράτεια ὅπως καὶ αἱ
οἰκογένεια περιορίζωνται εἰς τὰ εἰσοδήματα αὐτῶν, δυνατόν
νὰ διέρχωνται πολλὰς στενοχωρίας, ἐπὶ τέλους ὅμως περιο-
ρίζουσι τὰ πάθη καὶ τὰς ιδιοτροπίας ἐκείνων οἵτινες τὰς διοι-
κοῦν. Πόσοι μάταιοι πόλεμοι δὲν ἐπεχειρήθησαν ὑπὸ τὰς χρη-
ματιστικὰς ἐντυπώσεις τῆς συναυλίας τῶν ἔθνοδανειστῶν; Τὸ
ἔργον των εἶναι νὰ δανείζωσι τὴν ἐπικράτειαν καὶ νὰ διαχει-

ρίζονται τὰ χρεώγραφα αὐτῆς. Εἶναι τάξεις ἰδιαιτέρα ἐπιτηδευματιῶν, ἧτις παρακολουθεῖ σήμερον τὰς ἐκτάκτους περιστάσεις, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι τροφοδοτοῦν τοὺς κινουμένους στρατοὺς, μετρῶντες κατὰ πᾶσαν στιγμὴν τὰς ἐλπίδας.

Ἐν τούτοις ἠδύνατο νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι μετ' ἄλλην τὴν λάμψιν τῆς δανειστικῆς τοῦ δημοσίου θησαυροῦ μηχανῆς ἡ καθαρῶς φορολογικὴ εἶναι ἐπὶ τέλους ἡ ἀληθεστέρα καὶ λυσιτελεστέρα. Ἀπὸ τοῦ 1793 μέχρι τοῦ 1816, ἦτοι ἐν διαστήματι τῶν 24 τούτων πολεμικῶν διὰ τὴν Ἀγγλίαν ἐτῶν, τὸ πλεόνασμα τῶν δαπανῶν αὐτῆς σχετικῶς πρὸς τὰς πραγματικὰς ἀπὸ φόρων εἰσπράξεις τῆς ἀνέβη εἰς 114 ἑκατομ. λιρ. στερλ. τουτέστι κατὰ μέσον ὄρον ἀνὰ πᾶν ἔτος εἰς $4\frac{1}{2}$ ἑκατομ. λ. στ. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὸ ποσὸν τοῦτο δὲν ἦτο ἀνώτερον τῶν ἐνιαυσίων οἰκονομικῶν δυνάμεων τοῦ Ἀγγλικοῦ λαοῦ καὶ ὅτι διὰ τινος εἰδικῆς φορολογίας ἠδύνατο νὰ εἰσπραχθῇ. Παρέρχομένων δὲ τῶν ἐκτάκτων περιστάσεων, αἵτινες καθίσταν ἀναγκαίαν τὴν περιπλέον φορολογίαν ταύτην, θὰ ἐξέλειπε καὶ τὸ βᾶρος αὐτῆς. Διὰ τῆς δανειστικῆς ὁμῶς μεθόδου συνέβη τὸ ἀκόλουθον: ἐνῶ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς προκειμένης περιόδου αἱ ἐνιαύσιοι Ἀγγλικαὶ δαπάναι ὑπελογίζοντο 28 ἑκατομ. λ. στ., μετὰ τὴν συμπλήρωσιν αὐτῆς ἀνέβησαν ὡς ἐκ τῆς ὑπηρεσίας καὶ τοῦ τόκου τῶν συνομολογηθέντων δανείων εἰς 101 ἑκατομ. λ. στ. Βαρυτάτη 73 ἑκατομ. λ. στ. διαφορά, τὴν ὁποίαν διὰ τῆς προεκτεθείσης ἐνιαυσίας φορολογίας τῶν $4\frac{1}{2}$ ἑκατομ. ἠδύνατο, κατὰ τὸ πλεῖστον, νὰ ἀποφύγη ὁ τόπος, λαμβανομένης πάντοτε ὑπ' ὄψιν καὶ τῆς κανονικῆς ἀναπτύξεως τῶν ἐθνικῶν ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις προϋπολογισμῶν.

Οἱ Ἀγγλοὶ συγγραφεῖς εἶναι τὸ πλεῖστον σύμφωνοι ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, ὅτι εἶναι προτιμωτέρα ἢ ἄμεσος φορολογία τῆς διὰ μέσου τῶν δανείων χρονίως βαρυνούσης τοὺς λαούς. Ἐννοοῦμεν τὴν δυσχέρειαν τῆς ἀμέσου καταβολῆς φόρων βαρυτέρων τῶν συνήθων, καὶ μάλιστα προκειμένου περὶ τάξεων τινῶν φορολογουμένων ὡς π. χ. τῶν γαιοκτητῶν. Ἀλλ' ὑπο-

τιθεμένου, λέγει ὁ Ricardo, ὅτι λειτουργεῖ ἐν τῇ γῶρᾳ πλήρες ἐνυποθήκου πίστεως σύστημα, δύνανται οἱ τοιοῦτοι φορολογούμενοι (ὡς καὶ αἱ παραπλήσιοι αὐτῶν τάξεις διὰ τῆς πλήρους τοῦ πιστωτικοῦ ὀργανισμοῦ διακονίας) νὰ εὕρωσι δι' ἀμέσων πρὸς αὐτοὺς δανείων τὸ ἰσάξιον τοῦ εἰς ἕκαστον ἐπιβαλλομένου προσθέτου διὰ τὰς ἐκτάκτους περιστάσεις φόρου. Ὁ καταμερισμὸς οὗτος τοῦ ἐκτάκτου τῶν ἐπικρατειῶν χρηματισμοῦ ἔχει τὴν σημασίαν του. Εἶναι δὲ ἀπείρως καὶ πρὸς τὸν κύκλον τοῦτον τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας ὠφελιμωτέρα ἢ τοιαύτη φορολογικὴ πρόσκαιρος ἐπιβάρυνσις, τῆς διὰ τῶν δανείων χρονιωτέρας καὶ ἐπαχθεστέρας καθισταμένης. Ἀρκεῖ νὰ ἀναλογισθῇ τις τὴν ἔκπτωσιν ἧτις ἐν ταῖς ἐκτάκτοις περιστάσεσι τῶν ἐπικρατειῶν συνομολογεῖται, ἀπὸ τοῦ ὀνοματικοῦ κεφαλαίου τῶν ἐθνικῶν ὀμολογιῶν μέχρι τοῦ πραγματικῶς καταβαλλομένου δι' αὐτὰς ποσοῦ, ὅπως ἐκτιμήσῃ δεόντως τὸ οἰκονομικὸν βᾶρος ὅπερ διὰ τῶν δανείων ἀναλαμβάνουσιν οἱ λαοί. Ὑπῆρξαν περιστάσεις ἐν τῇ οἰκονομικῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐθνῶν καθ' ἃς ταῦτα οὔτε τὸ ἥμισυ τοῦ δανειζομένου κεφαλαίου ἔλαβον παρὰ τῶν δανειστῶν των. Ἀλλὰ θὰ εἰπῆ τις, τί πρὸς τὴν δανειζομένην ζῶσαν γενεάν ἀφοῦ θὰ πληρώσῃ ἢ κατόπιν αὐτῆς ἐρχομένη; Λόγος ἀνάξιος ἀληθοῦς πολίτου, βλέποντος πρὸς τὸ μέλλον τῆς πατρίδος αὐτοῦ.

Καὶ δὲν εἶναι μόνη ἡ τοιαύτη κατὰ τὴν συνομολόγησιν τῶν ἐθνικῶν δανείων ἔκπτωσις, οὐδὲ ὁ βαρὺς τόκος αὐτῶν, διότι συντρέχουσι καὶ ἄλλαι συνέπειαι τῆς δανειστικῆς πολιτικῆς. Μόλις προκηρυχθῇ νέον δάνειον καὶ ἔλα τὰ προηγούμενα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον κλονίζονται, ἡ τιμὴ αὐτῶν καταπίπτει καὶ ἐπέρχεται εἶδος τι κρίσεως εἰς τὰς πιστωτικὰς καθόλου ἀξίας. Εἶναι νόμος τῆς οἰκονομικῆς θεμελιώδους, ὅτι ὁσάκις προσφέρονται πολλὰ, προϊόντα εἶναι ταῦτα, χρεώγραφα ἢ ἄλλα τῆς κυκλοφορίας ἀντικείμενα, ἡ τιμὴ αὐτῶν καταπίπτει ἀναλόγως τῆς ἀντιστοίχου ζητήσεως αὐτῶν. Ἐπομένως κατὰ τὴν σημασίαν τοῦ ὑποτιμωμένου ἀντικειμένου ἐν τῇ καθόλου συναλλαγῇ ἐπέρχεται καὶ γενικὴ ἢ μερικὴ

διατάραξις τῆς οικονομικῆς ἁρμονίας. Περισσότερον γὰρ ἀποδειχθῆ ὅτι τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα τῆς δανειστικῆς τῶν ἐπικρατειῶν πολιτικῆς οὐσιωδῶς τροποποιούνται διὰ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἀναγκαίων χρηματικῶν ποσοτήτων εἰς τὰς κατὰ μέρος ἰδιωτικὰς οικονομίας.

Παραλείπομεν τὴν ποσότητα τῆς τυχηρᾶς φιλοκερδείας, τὴν ὁποίαν ἡ ἐμπορία τῶν δημοσίων χρεωγράφων περιέχει ἐν αὐτῇ. Εἶναι εἶδος τι παιγνίου, πρὸς τὸ ὅποιον μετατρέπεται τὸ ἐμπορικὸν πνεῦμα ἵνα βαθμηδὸν ἀποτελέσῃ τὴν ἱστορίαν πολλῶν οικονομικῶν καὶ ἠθικῶν ναυαγίων, σπεῖρον τὴν δυστυχίαν ἐντὸς εὐρώστου τὸ πρὶν καὶ ἐργατικοῦ πληθυσμοῦ.

Τὸ ἄλλο σύστημα τῆς διὰ τῶν φόρων ἐξοικονομήσεως τῶν ἐθνικῶν ἀναγκῶν εἶναι ἀκριβῶς ἀνάλογον πρὸς τὰ πραγματικὰ μέσα τὰ ὁποῖα ἐκάστη χώρα διαθέτει. Ὑπὲρ αὐτὸ ἡ πρόοδος ἔχει τι βαθμιαῖον καὶ σταθερὸν, δὲν εἶναι δὲ φόβος παρακεκινδυνευμένων ἀλμάτων ἐν τῇ καθόλου διοικητικῇ τοῦ ἔθνους. — Τοιαύτη εἶναι ἡ θεωρία τῶν δοκιμωτέρων Ἀγγλῶν οικονομολόγων, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἀποκτήσῃ αὕτη καὶ τὸ εὐτύχημα τῆς ἐπιδράσεως εἰς τὴν πρακτικὴν οὐδ' αὐτῆς τῆς πατρίδος των. Ἡ μεγάλη, ἡ παγκόσμιος, σχεδὸν εἰπεῖν, πρακτικὴ κεῖται ἀντικρὺ τῆς θεωρίας ταύτης· καὶ πρέπει νὰ ἐμολογήσωμεν ὅτι, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὰς πολεμικὰς τῶν ἐθνῶν περιστάσεις καὶ τὰ κατ' αὐτὰς δανειστικὰ βάρη, ἐπὶ τῆς οικονομικῆς προαγωγῆς ὑπὸ τὴν ἐποψίν τῆς συγκοινωνίας καὶ τῶν ἄλλων ὠφελίμων δημοσίων ἔργων ἀπέκτησεν ἡ δανειστικὴ τῶν ἐπικρατειῶν μηχανὴ ἀπαράγραπτα εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν λαῶν δικαιώματα. Τόσον ἀληθεύει ὁ αἰώνιος ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ θεωρίας καὶ πράξεως, ὡς καὶ ἡ εὐρεσις τοῦ ὀρθοῦ καὶ ὠφελίμου πάντοτε ἐν τῷ μέσῳ.

ΚΤΗΝΟΠΑΡΑΓΑΓΩΓΗ.

Ὅτι εἶναι ἡ πρώτη ὕλη διὰ τὴν βιομηχανίαν εἶναι τὸ χόρτον διὰ τὴν κτηνοτροφίαν. Ἐκ βάμβακος τὸ ὕφασμα καὶ ἐκ χόρτου τὸ κτήνος. Ἐκ πρώτης ὄψεως ἔσον μείζων ἔκτασις γῆς διατίθεται εἰς ποιμενικὴν χρῆσιν, τόσον ἡ κτηνοτροφία προάγεται· ἐν τούτοις ἔρχεται καὶ ἡ περίοδος τῶν τεχνητῶν λειβαδίων, ἵνα ἀποδείξῃ πόσον ἡ ἔντασις τῆς καλλιέργειας ἀπανταχοῦ εἶναι μᾶλλον ἀποτελεσματικὴ. Μικραὶ τοιοῦτοτρόπως περιφέρειαι γαιῶν βοσκησίμων ὑπὸ προοδευτικὸν σύστημα δύνανται νὰ θρέψωσι πλείονα ἀριθμὸν κτηνῶν τοῦ ἔσον ἀναλόγως ἄλλαι γαῖαι ἐγκαταλελειμέναι εἰς αὐτάς.

Ἐν γένει ἡ κτηνοτροφικὴ ἔκτασις τῶν γαιῶν σχετικῶς πρὸς τὸ σύνολον τῆς γεωργικῆς περιφερείας ὑπολογίζεται ἀπὸ τῶν τελευταίων πληροφοριῶν τῆς διεθνοῦς καταστατικῆς, διὰ μὲν τὴν Ἰρλανδίαν εἰς 56 τοῖς %, διὰ δὲ τὴν Ὀλλανδίαν εἰς 37, διὰ τὴν Δανιμαρκίαν 37, διὰ τὴν Αὐστρίαν 28, διὰ τὴν Οὐγγαρίαν 27, διὰ τὴν Ἀγγλίαν 27, διὰ τὴν Πορτογαλίαν 22. Ὅσον ἀφορᾷ ἰδιαιτέρως τὰ τεχνητὰ λειβάδια προϊόντα ἡ Ἀγγλία, ἐν ἣ ὑπολογίζεται ἡ ἔκτασις αὐτῶν ἐπὶ τῆς ὅλης καλλιεργουμένης γῆς εἰς 15 τοῖς %· ἀκολουθῶν δὲ ἔρχεται ἡ Σαξωνία 13, ἡ Ἰρλανδία 12, αἱ δευτερεύουσαι γερμανικαὶ ἡγεμονεῖαι 11, ἡ Γαλλία 5, ἡ Πορτογαλία 0,1.

Ἡ ἀπογραφή τῆς κτηνοτροφικῆς ἐκτάσεως, μὴ περιλαμβανούσα διὰ τῆς ποθητῆς ἀκριβείας ὅλας τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης, εἶναι περιληπτικωτέρα ὅσον ἀφορᾷ τὰ προϊόντα αὐτῆς. Τοιοῦτοτρόπως καθ' ἅπασαν τὴν ἡμετέραν ἡπειρον ὑπολογίζονται εἰς 379 ἑκατομ. τὰ κτήνη, ἐφ' ὧν ὁ ἄνθρωπος ἀσκεῖ τὴν ἄμεσον αὐτοῦ ἐξουσίαν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πληθυσμὸς τῶν ἀνθρώπων ἀναβαίνει εἰς 302 ἑκατομ., ἀναλογεῖ πρὸς ἕκαστον ἄνθρωπον ἐν κτήνος καὶ $\frac{1}{4}$. Ἐπομένως ἐὰν υποθέσωμεν ὅτι

ἕκαστος δύναται νὰ καταναλώσῃ, εἰς δεδομένον τινα χρόνον, τὸ ἀναλογοῦν αὐτῷ κρεάτινον κεφάλαιον, οἱ κάτοικοι τῆς Εὐρώπης θὰ ἠσθάνοντο ταχέως τὴν ἔλλειψιν τῆς οὐσιωδυστάτης αὐτῆς θρεπτικῆς ὕλης καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς ἀριθμητικῆς τῶν δυνάμεως. Ἡ ἀδιάλειπτος ὁμῶς κτηνοκαλλιέργεια καὶ ὁ περιορισμὸς τῆς χρήσεως τῆς κρεατίνου τροφῆς, ἀπέναντι μεγάλων τοῦ πληθυσμοῦ μερίδων, ἀποτελοῦσι τὴν πρακτικὴν κατὰ τοιοῦτου κινδύνου ἐγγύησιν.

Ἐὰν μελετήσωμεν τὸ φαινόμενον τῆς Εὐρωπαϊκῆς κτηνοπαγωγῆς κατὰ τὰ κυριώτερα εἶδη αὐτῆς, παρατηροῦμεν ὅτι τὸ σύνολον τῶν ἐν Εὐρώπῃ ἵππων ἀναλογίζεται εἰς 31 ἑκατομμύρια, ἐκ τῶν ὁποίων 16,000,000 ἀνήκουσιν εἰς τὴν Ρωσσίαν, 2,542,000 εἰς τὴν Γαλλίαν, 2,258,724 εἰς τὴν Πρωσσίαν, 2,158,819 εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, 2,101,000 εἰς τὴν Ἀγγλίαν, 477,000 εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὸ δὲ λοιπὸν διανέμεται μεταξὺ τῶν ἄλλων χωρῶν. Ἡ ἀναλογία τῶν ἵππικῶν τούτων προμηθειῶν, πρὸς τὴν ἑκτασιν τῶν προσημειωθεισῶν ἐπικρατειῶν, ἔχει ὡς ἐξῆς κατὰ □ χιλιόμετρον: 9 ἵπποι ἐν Ἀγγλίᾳ, 6 ἐν Πρωσσίᾳ καὶ Οὐγγαρίᾳ, 5 ἐν Γαλλίᾳ, 3 ἐν Ρωσσίᾳ, 1 ἐν Ἰσπανίᾳ κλπ. Ἡ δὲ σχέσις τῶν ἀνθρώπων πρὸς τοὺς ἵππους ἔχει ὡς ἐξῆς: ἐπὶ 100 ἀνθρώπων ἀναλογοῦσιν 22 ἵπποι ἐν Ρωσσίᾳ, 7 ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ, 2 ἐν Πορτογαλίᾳ καὶ $\frac{1}{10}$ τοῦ ἵππου ἐν Ἰταλίᾳ. Ὡστε αἱ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν στρατιωτικαὶ εἰς ἵππους ἀγοραὶ ἡμῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἀγνοοῦσι τὸν οἰκονομικὸν νόμον τῆς ζήτησεως καὶ τῆς προσφορᾶς, διότι ἠδύναντο π. χ. νὰ εὕρωσι τὴν τελευταίαν γενναιοτέραν (διὰ τῆς Τεργέστης) ἀπὸ τῆς Οὐγγαρίας, τῆς ὁποίας αἱ ἵππικαὶ προμήθειαι εἶναι ἀφθονώτεραι καὶ σχετικῶς πρὸς τὸν πληθυσμὸν ἔρχονται μετὰ τὰς Ρωσικὰς.

Τὸ σύνολον τῶν ἐν Εὐρώπῃ βοῶν ὑπολογίζεται εἰς 89 ἑκατομμύρια, ἐξ ὧν 22 ἀνήκουσιν εἰς τὴν Ρωσσίαν, 10 εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Ἰρλανδίαν, 8 εἰς τὴν Πρωσσίαν, 3 εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ τὸ λοιπὸν διαμοιράζεται μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐπικρατειῶν. Ὑπὸ τὴν ἑποψιν τῆς χωρικῆς ἑκτάσεως κατὰ

□ χιλιόμετρον ἀπαντῶνται 49 βόες ἐν Ἰρλανδίᾳ, 44 ἐν Ὀλλανδίᾳ, 42 ἐν Βελγίῳ, 25 ἐν Ἀγγλίᾳ, 22 ἐν Γαλλίᾳ κλπ. 4 ἐν Ρωσσίᾳ, 2 ἐν Ἑλλάδι. Ἐπὶ 100 ἀνθρώπων ἀναλογοῦσιν 77 βόες ἐν Ἰρλανδίᾳ, 69 ἐν Δανιμαρκίᾳ, 40 ἐν Ρουμανίᾳ, 33 ἐν Πρωσσίᾳ, 32 ἐν Γαλλίᾳ, 22 ἐν Ἀγγλίᾳ κλπ. 13 ἐν Ἰταλίᾳ καὶ 7 ἐν Ἑλλάδι.

Ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν προβάτων τῆς Εὐρώπης ὑπολογίζεται εἰς 195 ἑκατομ. ἐκ τῶν ὁποίων 46 ἀνήκουσιν εἰς τὴν Ρωσσίαν, 34 εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ Ἰρλανδίαν, 25 εἰς τὴν Γαλλίαν, 22 εἰς τὴν Ἰσπανίαν, 19 εἰς τὴν Πρωσσίαν, 15 εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, 7 εἰς τὴν Ἰταλίαν κλπ. Ὑπὸ τὴν ἑποψιν τῆς κατὰ χωρικὴν ἑκτασιν ἀναλογίας ἐπὶ ἐνὸς □ χιλιομέτρου ἀναλογοῦσιν 125 πρόβατα ἐν Ἀγγλίᾳ, 56 ἐν Πρωσσίᾳ, 53 ἐν Ἰρλανδίᾳ, 47 ἐν Γαλλίᾳ, 46 ἐν Οὐγγαρίᾳ, 44 ἐν Ἰσπανίᾳ, 29 ἐν Πορτογαλίᾳ, 25 ἐν Ἑλλάδι καὶ 2 ἐν Ρωσσίᾳ. Ὑπὸ τὴν ἑποψιν τῆς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἀναλογίας τῶν προβάτων, παρατηροῦμεν ὅτι ἐπὶ 100 ἀνθρώπων ἀναλογοῦσιν 138 πρόβατα ἐν Ἰσπανίᾳ, 111 ἐν Ἀγγλίᾳ, 106 ἐν Ρουμανίᾳ, 79 ἐν Πρωσσίᾳ, 69 ἐν Γαλλίᾳ, 67 ἐν Πορτογαλίᾳ κλπ.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν αἰγῶν ἀνέρχεται εἰς 17 ἑκατομμύρια, ἐκ τῶν ὁποίων $4\frac{1}{2}$ ἀνήκουσιν εἰς μόνην τὴν Ἰσπανίαν. Ὅσον πλουσιωτέρα εἶναι χώρα τις καὶ ἐν μείζονι διατελεῖ κτηνοτροφικὴ προόδω, τόσον ἡ αἰγοτροφία περιορίζεται: οὕτω διὰ τὴν Ἑλλάδα ἡ κατὰ χωρικὴν ἑκτασιν ἀναλογία τῶν αἰγῶν εἶναι δυσάρεστον σημεῖον, διότι ἐπὶ ἐνὸς □ χιλιομέτρου ἀναλογοῦσιν 28 αἰγες, ἐνῶ ἐν Ἰσπανίᾳ ὑπολογίζονται 10 καὶ ἐν Γαλλίᾳ 3. Ἐν Ἑλλάδι πρὸς 100 ἀνθρώπους ἀναλογοῦσιν 91 αἰγες.

Ἡ χοιροτροφία ἀποτελεῖ τὴν τελευταίαν βαθμίδα τῆς κρεατοπαγωγῆς, χωρὶς ἐντεῦθεν νὰ ὑπολάβωμεν αὐτὴν ἀσήμαντον. Ἐπὶ ἐνὸς □ χιλιομέτρου ἀναλογοῦσιν 21 χοῖροι ἐν Βελγίῳ καὶ ἐν τοῖς γερμανικαῖς δουκάτοις, 18 ἐν Ὀλλανδίᾳ, 10 ἐν Γαλλίᾳ καὶ 1 ἐν Ρωσσίᾳ καὶ Ἑλλάδι. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀναλογίαν τῶν χοίρων πρὸς τοὺς κατοίκους, πρωτεύουσαι

κατ' αὐτὴν χώραι εἶναι ἡ Οὐγγαρία, ἡ Ἰσπανία, ἡ Ρουμανία κλπ.

II.

ΙΤΑΛΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ.

Ἔχομεν ὑπ' ὄψιν καταστατικὰς τινὰς πληροφορίας περὶ τῶν διαφόρων βιομηχανικῶν τῆς Ἰταλίας κλάδων ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1876 ἐνεργηθείσης σχετικῆς ἀπογραφῆς. Ἐν γένει παρατηρεῖται ἐν τῇ γείτοσι χερσονήσῳ μεγάλη τάσις εἰς οἰκονομικὴν προαγωγὴν, τόσῳ μᾶλλον ἀξιοσημεῖωτος, ὅσῳ ἡ δύνατο νὰ συγκριθῇ πρὸς τὰ ἐναντία φαινόμενα, τὰ ὁποῖα παρὶστα ὁ τόπος καθ' ἣν ἐποχὴν διετελεῖ διηρημένος καὶ ὑπὸ τὸ ἐλεεινὸν τῆς ξεναρχίας καὶ ἀπολυταρχίας σύστημα.

Μεταξὺ τῶν διαφόρων βιομηχανικῶν κλάδων ὁ περὶ τὴν κλωστικὴν καὶ ὕφαντικὴν τῆς μετάξης ἀσχολούμενος ἀποτελεῖ τὸν σημαντικώτερον ἐν τῇ Ἰταλικῇ χερσονήσῳ. Εἰς 200,000 ὑπολογίζονται οἱ κινουντες τὴν βιομηχανίαν ταύτην ἐργάται, ἐκ τῶν ὁποίων 185,000 ἀνήκουσιν ἰδίως εἰς τὴν μεταξοκλωστικὴν καὶ 15,000 εἰς τὴν μεταξοϋφαντικὴν. Ἐπὶ τοῦ ὅλου πρόκειται περὶ 3,829 μηχανικῶν ἐργοστασίων δυνάμεως 10,902 ἵππων· ὅσον ἀφορᾷ ἰδιαιτέρως τὴν μεταξοϋφαντικὴν, ἐνεργεῖται αὕτη ἀπὸ 8,100 περίπου ἐργαλείων, ἐξ ὧν τὰ 665 εἶναι μηχανοκίνητα καὶ τὰ λοιπὰ χειροκίνητα. Ἐν γένει τὸ σπουδαῖον τῆς ἐν λόγῳ βιομηχανίας τμήμα ἀποτελεῖ ἡ μεταξοκλωστικὴ, κατὰ τὴν ὁποίαν, δυνατὸν εἰπεῖν, προΐσταται ἡ Ἰταλία τῶν λοιπῶν τῆς Εὐρώπης χωρῶν. Μεταξὺ τῶν Ἰταλικῶν ἐπαρχιῶν πρωτεύουσιν αἱ τῆς Λομβαρδίας καὶ τοῦ Πεδεμοντίου.

Ὁ κλάδος τῆς περὶ τὸν βᾶμβακα κλωστικῆς καὶ ὕφαντικῆς βιομηχανίας ἐνασχολεῖ 53,484 ἐργάτας, ἐξ ὧν 18,231 ἀνήκουσιν εἰς τὴν κλωστικὴν κινουμένην ἐντὸς 647 ἐργοστασίων διὰ 734,812 ἀτράκτων, καὶ 35,253 εἰς τὴν ὕφαντικὴν κι-

νουμένην ἀπὸ 27,817 ἐργαλείων, ἐξ ὧν 13,517 μηχανοκίνητα καὶ 14,300 χειροκίνητα. Πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ὁ εἰδικώτερος κλάδος τῆς ἐπὶ βαμβακηρῶν ὕφασμάτων χρωματοτυπίας, ἥτις ἐνεργεῖται ὑπὸ 3 ἐργοστασίων περιεχόντων 26 μηχανὰς καὶ 557 ἐργάτας. Καὶ κατὰ τὸν κλάδον τοῦτον μεταξὺ τῶν διαφόρων τῆς Ἰταλίας τμημάτων πρωτεύει τὸ Λομβαρδικὸν καὶ τὸ τοῦ Πεδεμοντίου.

Ἡ κλωστικὴ τῶν ἐρίων ἐνασχολεῖ 540 ἐργαστᾶσια μετὰ 305,386 ἀτράκτων καὶ 10,537 ἐργατῶν· ἡ δὲ ὕφαντικὴ τοῦ ἐρίου κινεῖται ὑπὸ 12,990 ἐργατῶν διὰ 8,560 ἐργαλείων, ἐξ ὧν 2,571 εἶναι μηχανοκίνητα καὶ 5,989 χειροκίνητα. Τὸ ὅλον τῶν ἀσχολουμένων εἰς τὸν κλάδον τοῦτον τῆς βιομηχανίας ἀνέρχεται εἰς 23,527 ἐργάτας. Ἐν τῇ βιομηχανίᾳ ταύτῃ προΐστανται αἱ ἐπαρχίαι τοῦ Πεδεμοντίου, τῆς Βενετίας, τῆς Τοσκάνης καὶ τῆς Λιγουρίας.

Ἡ κατεργασία τοῦ λίνου καὶ τοῦ κανάβιος περιορίζεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἰς τὰς ἀρχαίας μεθόδους. Ἐν τούτοις ἤρχισεν ἡ νεωτέρα μηχανικὴ νὰ εἰσχωρῇ καὶ ἐντὸς τοῦ κλάδου τούτου τῆς βιομηχανίας· τοιοῦτοτρόπως λειτουργοῦσιν ἤδη ἐν τῷ Λομβαρδικῷ ἰδίως τμήματι τῆς Ἰταλίας μηχανικὰ ἐργοστάσια τῆς λινοκλωστικῆς μετὰ 59,223 ἀτράκτων καὶ μηχανικὰ λινοϋφαντικῆς ἐργαλεῖα 722.

Ἡ σχοινοποιία καίτοι δὲν προσεταιρίσθη ἔτι εἰς ἰκανὸν βαθμὸν τὴν μηχανικὴν, κατέχει ἀξιόλογον ὅπως δὴποτε θέσιν ἐν τῇ ἔλῃ τῆς Ἰταλίας βιομηχανικῇ ἀπογραφῇ. Πρόκειται περὶ 231 σχοινοποιείων καὶ 8 1/2 χιλιάδων κατ' αὐτὰ ἐργατῶν.

Ἰδιαιτέρον κλάδον ἀποτελεῖ ἐν τῇ Ἰταλικῇ καταστατικῇ ἡ ἀπὸ διαφόρων μιγνυομένων νημάτων ὕφαντικὴ. Ἐνεργεῖται αὕτη ἐντὸς 210 εἰδικῶν ἐργοστασίων, ἐνασχολούντων 5,475 ἐργάτας μετὰ 3,416 ἐργαλείων, ἐξ ὧν 433 εἶναι μηχανοκίνητα καὶ 2,983 χειροκίνητα.

Ἡ κατ' οἶκον ὕφαντικὴ ἀποτελεῖ περισπούδαστον ἐν τῇ καθόλου βιομηχανίᾳ κλάδον. Μεθ' ὅλην τὴν ἰσχὺν τῶν βιομηχανικῶν ἐργοστασίων, ἐπιφυλάσσεται καὶ εἰς τὴν οἰκιακὴν

βιομηχανίαν ανάλογον πάντοτε μέρος ἐπὶ τῆς γενικῆς παραγωγῆς, ἀπὸ τινος συνδυασμοῦ τῶν ὄλων οἰκογενειακῶν ἐνασχολήσεων καὶ χρησιμοποίησεως τῶν διαθέσιμων ἐκάστοτε ὥρων. Ἡ Ἰταλικὴ καταστατικὴ βεβαιοῖ τὴν ἐν Ἰταλίᾳ ὑπαρξιν 226,889 οἰκογενειακῶν τῆς ὑφαντικῆς ἐργαλείων, ἐκ τῶν ὁποίων 1,480 ἀσχολοῦνται εἰς τὴν μεταξοῦφαντικὴν, 6,587 εἰς τὴν ἐριοῦφαντικὴν, 42,025 εἰς τὴν βαμβακοῦφαντικὴν, 67,785 εἰς τὴν λινοῦφαντικὴν, 23,109 εἰς τὴν μικτὴν ὑφαντικὴν, καὶ 85,903 ἐκ διαδοχῆς εἰς διάφορα ὑφαντικῆς εἶδη. Ἐν γένει ἡ οἰκιακὴ ὑφαντικὴ ἐπικράτει μᾶλλον ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἰταλίᾳ, κατὰ τὰς ἐπαρχίας τῆς Νεαπόλεως, τῆς Σικελίας καὶ τῆς Σαρδηνίας.

Ἡ χαρτοποιία ἐνεργεῖται ἐντὸς 521 ἐργοστασίων, κινουμένων ὑπὸ μηχανῶν δυνάμεως 13,980 ἵππων καὶ ἐνασχολούντων 17,312 ἐργάτας· αἱ ἐπαρχίαι τοῦ Πεδεμοντίου προέχουσι εἰς τὸν προκείμενον κλάδον. — Ἡ πιλοποιία ἐνεργεῖται ἐντὸς 512 μικρῶν ἐργοστασίων, ἐνασχολούντων 5,317 ἐργάτας· τὸ κύριον τῆς προαγωγῆς αὐτῆς ἀπαντᾶται ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τοῦ Πεδεμοντίου καὶ τῆς Λομβαρδίας. — Ἡ βυρσοδεψία ἐνεργεῖται ἐντὸς 1,316 ἐργοστασίων ἐνασχολούντων 10,734 ἐργάτας. — Ἡ σαπωνοποιία ἐνεργεῖται ἐντὸς 537 ἐργοστασίων ἐνασχολούντων 2,084 ἐργάτας. — Ἡ ἀπὸ σπόρων ἐλαιοποιία ἀριθμεῖ 437 ἐργοστάσια. — Ἡ ἐκ στέατος κηροποιία ἀριθμεῖ 10 ἐργοστάσια.

Ἰδιαιτέρα μνεῖα ὀφείλεται ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἐργοστάσια τῶν σιδηροδρόμων, ὑπολογιζόμενα εἰς 48 μετὰ μηχανικῆς δυνάμεως 529 ἵππων καὶ ἐνασχολούντα 6,404 ἐργάτας. Τὰ δημόσια ἐργοστάσια, τῆς στρατιωτικῆς, τῆς ναυτικῆς καὶ τῆς λοιπῆς ἐν γένει τοῦ Κράτους ὑπηρεσίας, ἀριθμοῦνται εἰς 47, περιέχοντα 2,364 ἵππων δύνάμιν καὶ ἐνασχολούντα 16,612 ἐργάτας.